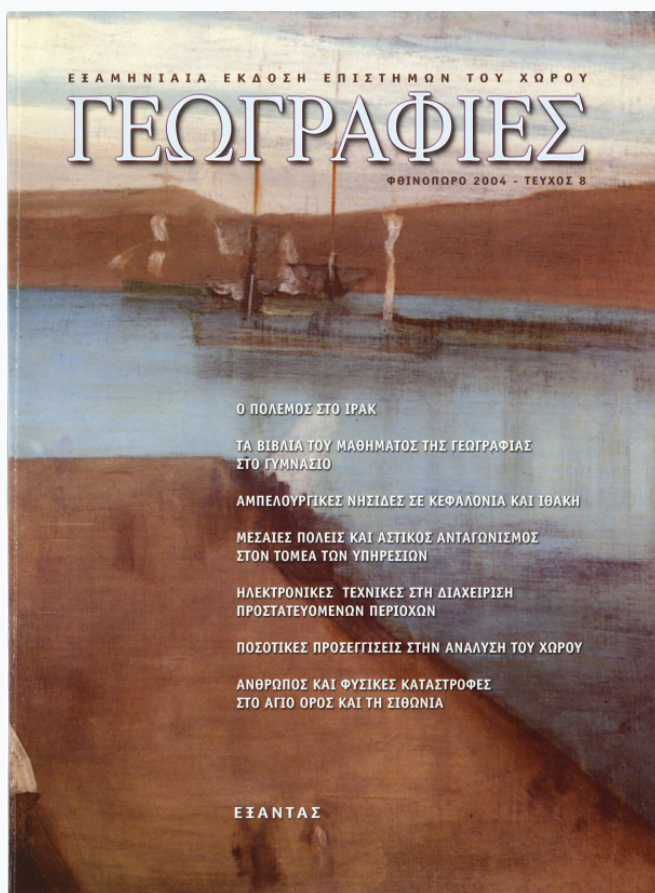

Γεωγραφίες

Αρ. 8 (2004)

Γεωγραφίες, Τεύχος 8, 2004

ΝΗΣΙΩΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΗΣ ΥΠΟΧΩΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΝΙΚΗΣ ΑΝΑΝΕΩΣΗΣ: Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΩΝ ΝΗΣΙΔΩΝ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ- ΙΘΑΚΗΣ

Γεράσιμος Αντζουλάτος

ΝΗΣΙΩΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΗΣ ΥΠΟΧΩΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΝΙΚΗΣ ΑΝΑΝΕΩΣΗΣ: Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΩΝ ΝΗΣΙΔΩΝ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ¹-ΙΘΑΚΗΣ

Γεράσιμος Αντζουλάτος*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη νησιωτική περιοχή της Κεφαλονιάς και Ιθάκης, με σημαντική αμπελοοινική ιστορία, υπάρχουν τρεις ονομασίες προέλευσης, μία Ονομασία Προέλευσης Ανώτερης Ποιότητας και δύο Ονομασίες Προέλευσης Ελεγχόμενες, που αποτελούν σημαντικό εμπορικό πλεονέκτημα. Στην περιοχή καταγράφονται τάσεις μείωσης της αμπελοκαλλιέργειας, ενώ η προοπτική αναγκαστικών αναφυτεύσεων λόγω της σχετικά πρόσφατης φυλλοξηρικής προσβολής μπορεί να αλλάξει δραστικά τα δεδομένα. Η συρρίκνωση της αμπελοκαλλιέργειας σε συνδυασμό με την ανανέωση που καταγράφεται στο χώρο της οινοποίησης για παραγωγή επώνυμων ποιοτικών κρασιών, με ανάδειξη του ιδιαίτερου χαρακτήρα της περιοχής, οδηγούν πιθανά στην αναδιάταξη του τοπικού αμπελώνα, με τη δημιουργία αμπελοοινικών νησίδων με γεωγραφική και παραγωγική διάσταση.

Régions insulaires entre recul viticole et nouveau vinicole : la création des îlots viticoles. Le cas de Céphalonie et Ithaque

Yerassimos Antzoulatos

RÉSUMÉ

Céphalonie et Ithaque, département insulaire dans la Mer Ionienne, ont une longue histoire vitivinicole. Actuellement, il y a trois Appellations d'Origine, une en VQPRD et deux en AOC, et cela représente un avantage commercial important pour le secteur local. On constate une régression lente de l'activité viticole. La perspective de replantations –à cause de l'arrivée relativement récente du *phylloxera*– pourrait modifier considérablement la situation actuelle, en aggravant les tendances observées. Néanmoins, au niveau de la vinification on témoigne d'un renouveau du secteur, avec la production de vins de haute qualité, d'une diversification croissante. Cette situation pourrait emmener à la création de petites zones de production, sorte d'îlots viticoles, ayant une dimension spatiale et productive.

* Δρ. Γεωπόνος Γεωργο-οικονομολόγος, e-mail: yerantz@otenet.gr.

1. Ακολουθείται η ορθογραφία αυτή, που είναι σύμφωνη με την άποψη ότι το όνομα του νησιού προέρχεται από τον Κέφαλο, πρώτο οικιστή, και ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ το όνομα του νησιού, γη των απογόνων του, με δύο λάμδα για να διακρίνεται από την κεφαλή, κατά τον αρχαίο τρόπο γραφής μόνο με κεφαλαία (βλ. Ζακυνθινός, *Κεφαλληνιακά Χρονικά*, 1928).

Εισαγωγή

Στη μελετώμενη περίπτωση² υποστηρίζεται ότι η μακρά αλλά αργή πορεία μείωσης της αμπελοκαλλιέργειας που παρατηρείται τα τελευταία 20 χρόνια μπορεί να επιταχυνθεί λόγω γενίκευσης της φυλλοξηρικής προσβολής που ήδη έχει διαπιστωθεί εδώ και μια δεκαετία. Κάτι τέτοιο –στην περίπτωση που δεν θα οδηγήσει σε φάση περιθωριοποίησης της αμπελοκαλλιέργειας– θα καταστήσει αναγκαία μια εκτεταμένη, για τα μέτρα της περιοχής, αναμπέλωση, με χρήση αμερικανικών υποκειμένων και εμβολιασμό με τις τοπικές ποικιλίες. Μια τέτοια εξέλιξη μπορεί να οδηγήσει σε συνολική αλλαγή της σημερινής κατάστασης, τόσο όσον αφορά την κατανομή της αμπελουργικής δραστηριότητας στο χώρο όσο και το πλέγμα των σχέσεών της με τον τομέα της οινοποίησης. Οι μακροχρόνιες τάσεις συρρίκνωσης του τοπικού αμπελώνα θα συνοδευτούν πιθανότατα από την αποχώρηση των πολύ μικρών αμπελουργών, όπως έχει διαπιστωθεί και σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις (Martin & Pech 1984). Ταυτόχρονα, η βιώσιμη αμπελουργική εκμετάλλευση που θα προκύψει, εκτός από την περαιτέρω ένταση του συμπληρωματικού της χαρακτήρα (όσον αφορά την απασχόληση και το εισόδημα για τους εντός και εκτός γεωργίας), θα συγκεντρωθεί –κάτω και από τη δυναμική εξέλιξης των οινοποιητικών επιχειρήσεων– σε «αμπελουργικές νησίδες» στη βάση των ονομασιών προέλευσης, των αντίστοιχων αγρονομικών πλεονεκτημάτων (εδάφους, μικροκλίματος, ποικιλιών), αλλά και των δικτύων συνεργασίας με τα οινοποιεία, που αποτελούν εκ των πραγμάτων την ατμομηχανή του κλάδου. Τα τελευταία μεταφέρουν στο χώρο της πρωτογενούς παραγωγής τάσεις και αλλαγές που επιβάλλονται από τις εξελίξεις στις αγορές μέσα στις οποίες κινούνται. Εξάλλου το κρασί είναι κατεξοχήν προϊόν που η ιστορική του εξέλιξη –τουλάχιστον στον ευρωπαϊκό χώρο– επηρεάστηκε άμεσα από τις αλλαγές στο χώρο του εμπορίου (Reynaud 1988).

Στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη υπάρχουν τρεις ονομασίες προέλευσης, πράγμα σπάνιο για νησιωτική περιοχή αναλόγου μεγέθους και μοναδική περίπτωση για τα Ιόνια Νησιά: Ρομπόλα Κεφαλληνίας - Ονομασία Προέλευσης Ανώτερης Ποιότητας (ΟΠΑΠ, λευκό), Μαυροδάφνη Κεφαλληνίας - Ονομασία Προέλευσης Ελεγχόμενη (ΟΠΕ, ερυθρό) και Μοσχάτος λευκός (ΟΠΕ). Καλλιεργείται μια από τις πιο αξιολογές ελληνικές λευκές ποικιλίες (Ρομπόλα),³ σε οριστικά εδάφη, ως επί το πλείστον σε αναβαθμίδες, χωρίς δυνατότητες υποκατάστασης από άλλες καλλιέργειες. Δραστηριοποιούνται οινικές επιχειρήσεις με καινοτόμο δράση, παράγονται δε σε μικρό όγκο επώνυμα ποιοτικά κρασιά που απευθύνονται στην παγκόσμια αγορά και αποτελούν προϊόντα εμβληματικά της περιοχής. Η εξέλιξη του κλάδου και οι όροι της ανάπτυξής του σε μια νησιωτική περιοχή αποκτούν τη δική τους σημασία.

Η μέθοδος εργασίας

Η προσέγγιση που επιλέχθηκε είναι εκείνη της συνολικής θεώρησης της κατάστασης του τοπικού κλάδου, με ιδιαίτερο βάρος στην ανάδειξη των σχέσεων μεταξύ των τοπικών πρωταγωνιστών στους τομείς της πρωτογενούς παραγωγής και της μεταποίησης. Με την αξιοποίηση των υπάρχοντων στατιστικών στοιχείων γίνεται προσπάθεια ανάδειξης των σημαντικών επεξηγηματικών παραμέτρων και των χαρακτηριστικών τους. Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν οι απογρα-

2. Η παρούσα εργασία στηρίζεται εν μέρει στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε για το «Πρόγραμμα ανάπτυξης του αμπελοοινικού τομέα της Κεφαλονιάς και της Ιθάκης». Στόχος του προγράμματος ήταν η διερεύνηση της υφιστάμενης κατάστασης και των τάσεων του αμπελοοινικού τομέα στα δύο νησιά, η διατύπωση προτάσεων για την κινητοποίηση του υπάρχοντος δυναμικού και η δημιουργία ενός φορέα εκπροσώπησης των παραγωγών, αμπελουργών και οινοποιών, με στόχο την ανάληψη ανάλογων δράσεων. Φορέας υλοποίησης του προγράμματος ήταν το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Γεωργικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, με την επιστημονική ευθύνη του καθ. Ναπολέοντα Μαραβέγια. Οι εργασίες ξεκίνησαν το 1999 και ολοκληρώθηκαν το 2000.

3. Ήδη έχει ενσωματωθεί από το Υπουργείο Γεωργίας ως συνιστώμενη και σε άλλες αμπελουργικές περιοχές με στόχο τη βελτίωση των αντίστοιχων οίνων.

φές γεωργίας και ετήσιες γεωργικές έρευνες. Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στα στοιχεία του αμπελουργικού μητρώου και του αμπελουργικού κτηματολογίου για τη ζώνη ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας, που είναι σε επίπεδο κοινότητας αλλά δεν εκτείνονται πέραν του 1990.

Για μια σειρά ιδιαίτερα θέματα, όπως οι καλλιεργητικές πρακτικές, η ποικιλιακή σύνθεση και ηλικία του αμπελώνα, η σχετική θέση της αμπελοκαλλιέργειας, η πολυαπασχόληση ή τα οικονομικά αποτελέσματα των αμπελουργικών εκμεταλλεύσεων, κρίθηκε αναγκαίο να πραγματοποιηθεί επιτόπια έρευνα σε συγκεκριμένες κοινότητες του νομού, με βάση την επεξεργασία των υπαρχόντων στοιχείων. Επελέγη δείγμα 71 εκμεταλλεύσεων από τις επιμέρους ζώνες παραγωγής, με βάση τυπολογία που προέκυψε από την επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων ανά κοινότητα. Κριτήρια για την επιλογή του δείγματος ήταν αφενός η συμμετοχή ή μη σε ζώνες ονομασίας προέλευσης (ΟΠΑΠ-ΟΠΕ), όπου και υπάρχει έντονη αμπελουργική δραστηριότητα, και αφετέρου, για τις κοινότητες εκτός ζωνών ΟΠΑΠ-ΟΠΕ, το κριτήριο της έντονης ή οριακής αμπελουργικής δραστηριότητας (ως % επί της καλλιεργούμενης έκτασης). Εκ των πραγμάτων δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στις ζώνες ονομασίας προέλευσης που συγκεντρώνουν το οινικό, και κατ' επέκταση οικονομικό, ενδιαφέρον και σε εκμεταλλεύσεις που φαίνεται ότι έχουν προοπτικές συνέχισης της αμπελοκαλλιέργειας. Για λεπτομερέστερη ανάλυση διερευνήθηκαν διαφορετικές υποζώνες σε κάθε μία από τις δύο ομάδες Ακολουθήθηκε η μέθοδος των προσωπικών συνεντεύξεων και τα στοιχεία των ερωτηματολογίων αναλύθηκαν με τη βοήθεια του προγράμματος SPSS/PC.

Σχετικά με το μέγεθος του δείγματος εκτιμήθηκε ότι –με βάση τις διαφαινόμενες τάσεις από την επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων και τις εκτιμήσεις της Διεύθυνσης Αγροτικής Ανάπτυξης– ο συνολικός αριθμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων με αμπελουργική δραστηριότητα στις επιλεγείσες κοινότητες δεν ξεπερνούσε τις 958 το 1990 και κατά το χρόνο της επιτόπιας έρευνας –με βάση τις καταγραφόμενες τάσεις– εκτιμάται ότι δεν ξεπερνά τις 740. Το δείγμα δηλαδή αντιπροσωπεύει το 9,6% του αντίστοιχου συνολικού αριθμού.

Ιστορική διαδρομή και σημασία της αμπελοκαλλιέργειας για τη νησιωτική οικονομία και κοινωνία

Πρόκειται για δραστηριότητα που οι ρίζες της φθάνουν στον πρώτο οικιστή του νησιού, τον Κέφαλο, που φτάνοντας εδώ από την Αθήνα φυτεύει το πρώτο κλήμα στην «Αθηναία γη», στη Θηναία του σήμερα.⁴ Ο Αγκαίος, βασιλιάς των μυθικών Λελέγων, που ζούσε στη Σάμη, στο ανατολικό μέρος του νησιού, ήταν άξιος αμπελουργός. Όμως και ο Οδυσσεύς, βασιλιάς των –κατά τον Όμηρο– μεγάθυμων Κεφαλλήνων, διέθετε τον δικό του αμπελώνα.

Η ιστορική πορεία των αμπελοοινικών πραγμάτων της Κεφαλονιάς και Ιθάκης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις περιόδους ανάπτυξης και παρακμής των δύο νησιών (Lambert-Gocs 1993). Από τα ευρήματα και τις ιστορικές πηγές φαίνεται ότι αποτέλεσε μόνιμη και αξιόλογη δραστηριότητα για την οικονομία και την κοινωνία της περιοχής, ριζωμένη βαθιά στον τοπικό πολιτισμό. Το ανάγλυφο του εδάφους, η μη ύπαρξη άφθονων νερών για άρδευση, η ποικιλία των μικροκλιμάτων (θαλάσσια επίδραση, ορεινός όγκος) σε συνδυασμό με τον πλούτο του ποικιλιακού δυναμικού, η άνθηση του εμπορίου σε συνδυασμό

4. Για τα ιστορικά στοιχεία, βλ. Δεμπόνο, Α. (1988), *Οίνος. Ο ιστορικός κύκλος των κεφαλονίτικων κρασιών*, Αθήνα: Διάττων.

με την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων κίνησαν πολύ πρώιμα το ενδιαφέρον των καλλιεργητών αλλά και των ποικιλώνυμων κατά καιρούς κατακτητών.

Έτσι, μετά το τέλος της φραγκικής κατοχής, που ήταν περίοδος μάλλον παρακμής για την περιοχή, η έλευση των Ενετών το 1500 σηματοδοτεί μια νέα φάση ακμής, τόσο στον τομέα της οινοποίησης όσο και στην εισαγωγή της σταφιδοκαλλιέργειας. Τα κρασιά της Κεφαλονιάς εκτιμώνται ιδιαίτερα και επιβάλλεται μονοπώλιο εξαγωγής προς τη Γαληνοτάτη, ιδιαίτερα για το μοσχάτο, το προσφιλέστατο *τους Βενετούς γαστριμάργους ποτόν*,⁵ που δεν επιτρέπετο να λείπει από βενετικήν τράπεζαν.⁶ Το 1771 αναφέρεται ότι, παρά την εξαθλίωση των κατοίκων της περιοχής, η παραγωγή κρασιού είναι σημαντική και αποτελεί το κυριότερο εμπόριο του νησιού. Την ίδια περίοδο τα κυριότερα προϊόντα του νησιού είναι: λάδι, μαυροδάφνη, έξοχο μοσχάτο και κορινθιακή σταφίδα.

Στο τέλος του 18ου αιώνα και με το τέλος της βενετσιάνικης κυριαρχίας η παραγωγή κρασιού ανέρχεται σε 80.000 βαρέλες. Η ταραγμένη περίοδος που ακολούθησε είχε σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις και στην αμπελοκαλλιέργεια, με παράλληλη επιβολή φόρων και περιορισμών που οδήγησαν σε παρακμή του κλάδου. Φαίνεται ότι οι περίοδοι πολιτικής αστάθειας αποτελούν θανάσιμο εχθρό του κλάδου. Οι συνθήκες αλλάζουν με την εγκατάσταση των αγγλικών αρχών το 1809 και μέχρι το 1864, οπότε και τα νησιά ενσωματώνονται στον ελληνικό κορμό. Κέντρα παραγωγής η Παλλική, η Λειβαθός και το Αργοστόλι, αλλά και περιοχές όπως η Έρισσος, όπου σήμερα απομένουν μόνο οι μισοκατεστραμμένες από τους σεισμούς εκτεταμένες αναβαθμίδες στις πλαγιές των βουνών.

Ουσιαστική αλλαγή της κατάστασης επέρχεται μετά το 1826, οπότε και καταγράφεται οργανωμένη –από την αγγλική κατοχική διοίκηση– άφιξη 300 αγροτών από τη Μάλτα που εισάγουν νέες τεχνικές καλλιέργειας, ιδιαίτερα στο νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού, στις πλαγιές των βουνών του Πόρου. Τα εντυπωσιακά αποτελέσματα αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση για τους τοπικούς καλλιεργητές. Το κρασί εξάγεται στα γύρω νησιά αλλά και στις πατροπαράδοτες αγορές του εξωτερικού, από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τη Μασσαλία. Το 1852 εμφανίζεται προσβολή ωιδίου στα αμπέλια, που σε ορισμένες περιοχές προξενεί μέχρι και μηδενισμό της παραγωγής. Το 1856 εισάγεται το θειάφισμα ως μέθοδος καταπολέμησης.

Μετά το 1858 εμφανίζονται και οι πρώτες συστηματικά οργανωμένες εταιρείες οινοποίησης και εμπορίας, οι λεγόμενες Οινουργικές Εταιρείες. Η γαλλική επίδραση είναι σαφής και ο ρόλος Γάλλων οινολόγων καθοριστικός για την προσαρμογή στα νέα δεδομένα της ζήτησης με εφαρμογή νέων τεχνικών. Παράγοντας ανασχετικός η υπερβολική φορολόγηση του κρασιού. Το 1872 δημιουργείται και το πρώτο οργανωμένο οινοποιητικό συγκρότημα από τον Άγγλο μεγαλέμπορο Ερνέστο Τουλ (Βινάρια Τουλ), γνωστό παράγοντα του κυκλώματος του κρασιού. Τα κρασιά εξάγονται –για πρώτη φορά μετά την απώλεια της ενετικής αγοράς– στη Γερμανία, την Ολλανδία, το Βέλγιο, τις σκανδιναβικές χώρες, αλλά και στη μακρινή Βαταβία (Τζακάρτα της Ινδονησίας). Η επιχείρηση αυτή κινητοποιεί τον κλάδο και οδηγεί σε ραγδαίο εκσυγχρονισμό και τις άλλες επιχειρήσεις. Επιστέγασμα αυτής της πορείας η συμμετοχή και οι βραβεύσεις στη Διεθνή Έκθεση του Παρισιού το 1888. Το 1890 παράγονται 10.240 τόνοι κόκκινο και 640 τόνοι λευκό.

Η εμφάνιση του περονόσπορου το 1900 και οι σημαντικές ζημιές οδηγούν σε υποβάθμιση μεγάλου μέρους της παραγωγής. Παρά ταύτα, το 1914 οι καλλιεργούμενες εκτάσεις οιναμπέλων ανέρχονται σε 58.000 στρ. και η παραγωγή σε

5. Α. Ανδρεάδης, στο Δεμπόνος, *ό.π.*, σ. 42.

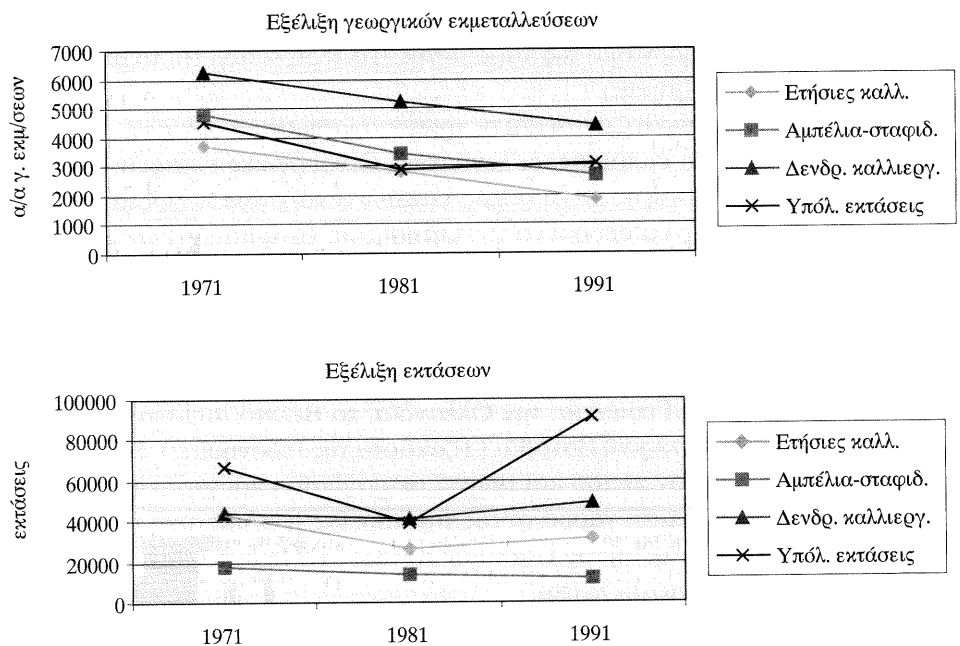
6. J. Partsch, στο ίδιο, σ. 37.

5.400 τόνους. Η παρακμή των Οινουργικών Εταιρειών και τα γεγονότα που ακολούθησαν με τους δύο Παγκοσμίους Πολέμους οδηγούν σε μαρασμό τον κλάδο. Η μικρή ανάκαμψη περί το 1930 διακόπτεται από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και σε συνδυασμό με τους σεισμούς του 1953 περνάμε σε μια φάση συρρίκνωσης του κλάδου που χάνει τις ξένες αγορές. Μετά το 1965 διαγράφεται μια νέα πορεία, που σηματοδοτείται από την ίδρυση δύο νέων οινοποιητικών εταιρειών (Αφοί Καλλιγά στην αρχή και Αφοί Κομητόπουλοι). Η περίοδος χαρακτηρίζεται από τη θεσμοθέτηση των ζωνών ονομασίας προέλευσης, και ιδιαίτερα της ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας (ΝΔ 243/69), που αποτελεί πλέον και την ατμομηχανή κινητοποίησης του κλάδου, με επανεμφάνιση στις διεθνείς αγορές.

Το αμπελουργικό γίνεσθαι: οι τάσεις και οι «αμπελουργικές νησίδες»

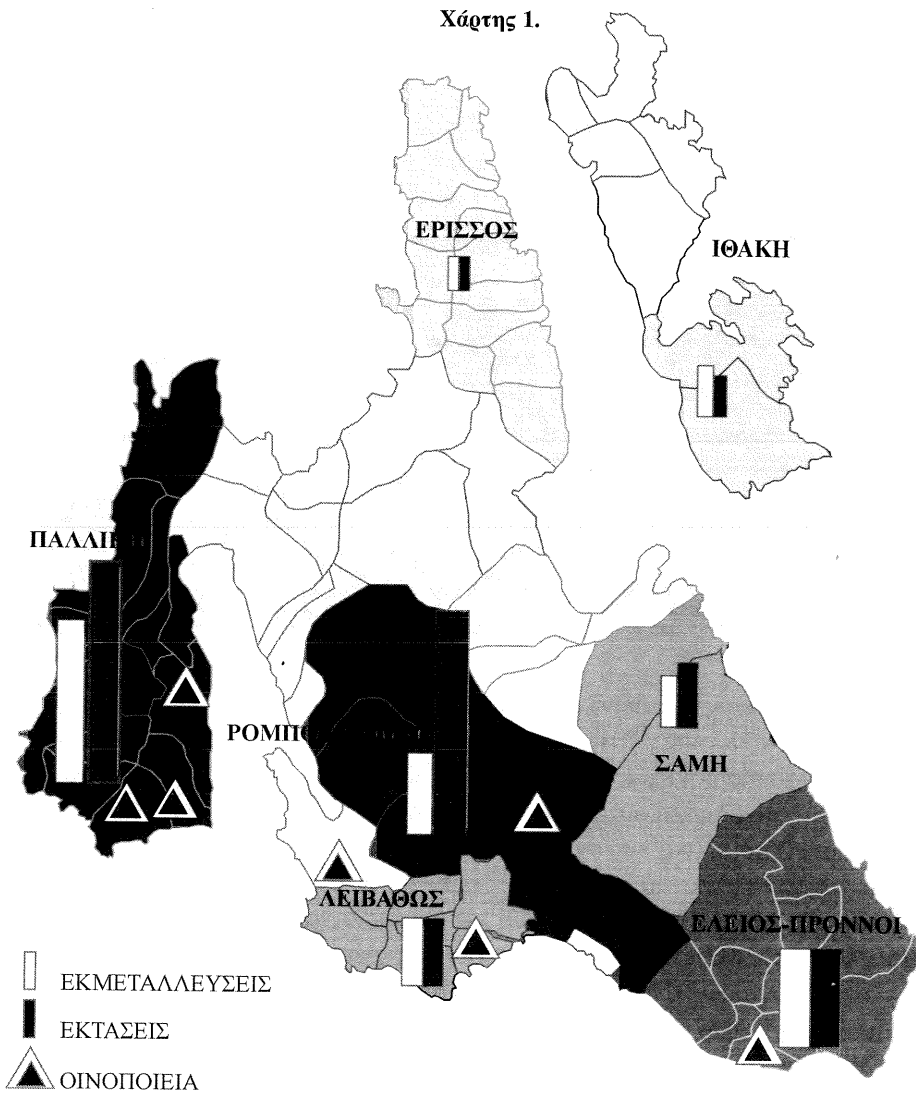
Παίρνοντας ως βάση τη μετά το 1971 χρονική περίοδο διαπιστώνουμε τη σταθερά φθίνουσα πορεία της αμπελοκαλλιέργειας στο νομό. Είναι η μοναδική γεωργική δραστηριότητα σε σταθερή πτώση (Διάγρ. 1). Ταχύτερη στη δεκαετία του '70 και βραδύτερη στη δεκαετία του '80, καταλήγει στην εξαφάνιση του 1/3 της έκτασης του τοπικού αμπελώνα. Εκτός από την επιβράδυνση του ρυθμού μείωσης, δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο που να δείχνει αναστροφή του ρεύματος τα τελευταία χρόνια. Οι τάσεις αυτές σε συνδυασμό με την ανυπαρξία εναλλακτικών σεναρίων αξιοποίησης του χώρου οδηγούν στην εγκατάλειψή του. Αψευδείς μαρτυρες είναι τα εγκαταλεημένα αμπελοτεμάχια, ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα του νησιού, που καλύπτονται από κυπαρισσώνες και ανήκουν πλέον στη δικαιοδοσία της δασικής υπηρεσίας. Ο αριθμός των αμπελουργικών εκμεταλλεύσεων μειώθηκε πιο γρήγορα από την έκτάσή τους (44%), δηλαδή σχεδόν μία στις δύο εκμεταλλεύσεις χάθηκε, που σημαίνει ότι πλήττονται ιδιαίτερα οι μικρές σε μέ-

Διάγραμμα 1.
Εξέλιξη της αμπελουργίας

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές Γεωργίας.

Χάρτης 1.

γεθος, πράγμα αναμενόμενο (Martin & Pech 1984). Ως συνέπεια είχαμε τη δραστική μείωση του αριθμού των απασχολουμένων με την αμπελοκαλλιέργεια.

Όσον αφορά τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, πάνω από τις μισές στα πεδινά και τα ημιορεινά και πάνω από το 60% στα ορεινά κατέχουν αμπελοτεμάχια, γεγονός ενδεικτικό του συμπληρωματικού χαρακτήρα της αμπελουργικής δραστηριότητας και της σημασίας της κατά το σχετικά πρόσφατο παρελθόν, όπου η αμπελοκαλλιέργεια ήταν μία από τις σημαντικότερες καλλιέργειες του νομού.

Ο αμπελώνας, με συνολική έκταση (το 1990) 11.908 στρ., καλύπτει το 6,4% της καλλιεργήσιμης γης (έναντι 3,9% του εθνικού μέσου όρου). Κατανέμεται σχετικά ομοιόμορφα μεταξύ πεδινών, ημιορεινών και ορεινών περιοχών, με μια ελαφρά τάση συγκέντρωσης στις τελευταίες. Όμως παρουσιάζει ανομοιόμορφη γεωγραφική διασπορά: σημαντικά κέντρα συγκροτούνται (Χάρτης 1) στην κοινότητα των Ομαλών με 1.640 στρ., κέντρο της ζώνης ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας, στην ευρύτερη περιοχή της Παλλικής με 3.289 στρ., όπου η αμπελοκαλλιέργεια με το μεγαλύτερο μέρος των δύο ζωνών ΟΠΕ (Μαυροδάφνη και Μοσχάτος λευκός) παίζει κεντρικό ρόλο, αλλά έχει δεχθεί και τις ισχυρότερες μειώσεις.

Η φθίνουσα πορεία του τοπικού αμπελώνα οδηγεί στη σταδιακή δημιουρ-

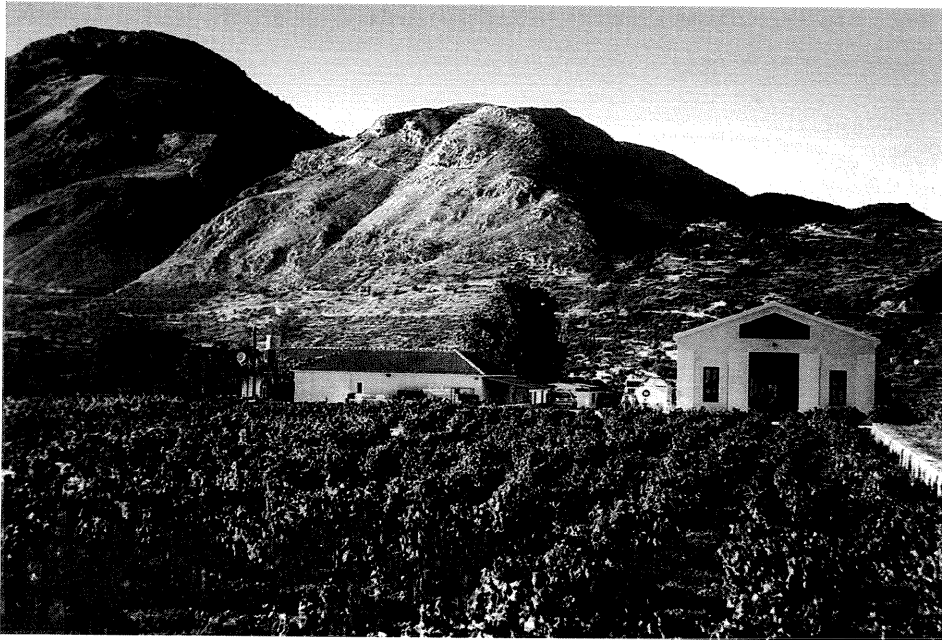

*Αμπελώνας Ρομπόλας
στις πλαγιές των λόφων
στο κέντρο της ομώνυμης
ζώνης ΟΠΑΠ*

γία «αμπελουργικών νησίδων» δηλαδή επιμέρους ζωνών συγκέντρωσής του. Σε σημαντικούς παράγοντες διατήρησης και πιθανής επέκτασης της αμπελοκαλλιέργειας αναδεικνύονται αφενός η ύπαρξη ζωνών ονομασίας προέλευσης και αφετέρου η γεωγραφική διασπορά των οινικών επιχειρήσεων με την ανάλογη εξειδίκευση. Έτσι, είναι εμφανής η αποδιάρθρωση της σχετικά περιορισμένης αμπελοκαλλιέργειας σε περιοχές όπως η Έρισσος (-40%) και η Ιθάκη (-50%), ενώ περιοχές όπως η Παλλική (-44%) λόγω της αρχικής σημαντικής έκτασης διατηρούν αξιόλογο μέρος του δυναμικού τους. Από τις τάσεις αυτές εξαιρείται η Κοινότητα Ομαλών, όπου μετά το 1980 έχουμε αξιόλογη αύξηση της έκτασης των αμπελώνων κατά 86%, γιατί πρόκειται για την κοινότητα-κέντρο της ζώνης ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας, που αποτελεί και το εμβληματικό προϊόν του νομού. Στην ουσία η σημερινή δραστηριότητα συγκεντρώνεται, κατά κύριο λόγο, στη ζώνη ΟΠΑΠ και την Παλλική, όπου έχουμε τις εκμεταλλεύσεις με το μεγαλύτερο μέγεθος. Σε δεύτερο επίπεδο αναπτύσσονται μικροπεριοχές με ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά με περιορισμένες εκτάσεις, όπως είναι το νοτιοδυτικό τμήμα της Κεφαλονιάς, η περιοχή του Ελειού (Χάρτης 1).

Η έγγεια διάρθρωση έχει κονιορτοποιηθεί. Μία μέση αμπελουργική εκμετάλλευση έχει έκταση 5,1 στρ., αποτελείται από δύο τεμάχια και το κάθε τεμάχιο έχει μέση έκταση 2,6 στρ. Σε μεγάλο αριθμό κοινοτήτων το κάθε αμπελοτεμάχιο είναι μικρότερο των δύο στρεμμάτων. Στη ζώνη ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας έχουμε τις μεγαλύτερες σε μέγεθος αμπελουργικές εκμεταλλεύσεις, με μέση έκταση περί τα 10 στρέμματα. Ακολουθεί η χερσόνησος της Παλλικής. Μόνο στο 15% των γεωργικών εκμεταλλεύσεων η αμπελοκαλλιέργεια καλύπτει πάνω από το μισό της έκτασής τους, χαρακτηριστικό του έντονα συμπληρωματικού χαρακτήρα της. Όσον αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς, το 91% αφορά αποκλειστικά ιδιόκτητα αμπελοτεμάχια. Λόγω της μικρής έκτασης και άρα του χαμηλού κόστους συντήρησης, σε πολλές περιπτώσεις οι αμπελώνες ενδέχεται να διατηρηθούν στο μέλλον ως περιουσιακό στοιχείο με κύρια κατεύθυνση την αυτοκατανάλωση.

Σχετικά με την ποικιλιακή σύνθεση, κυρίαρχη είναι η παρουσία των ποι-

Ο αμπελώνας και το σύγχρονο μικρό οινοποιείο στον Ελειό (ΝΔ Κεφαλονιά), Κτήμα Γ. και Μ. Μεταξά

Ορεινά αμπελοτεμάχια στους πρόποδες του ελατοδάσους του Αίνου. Σταδιακά ο ελαιώνας αντικαθιστά το αμπέλι. Διακρίνεται το ερειπωμένο κελάρι της Ι.Μ. Αγίου Γερασίου

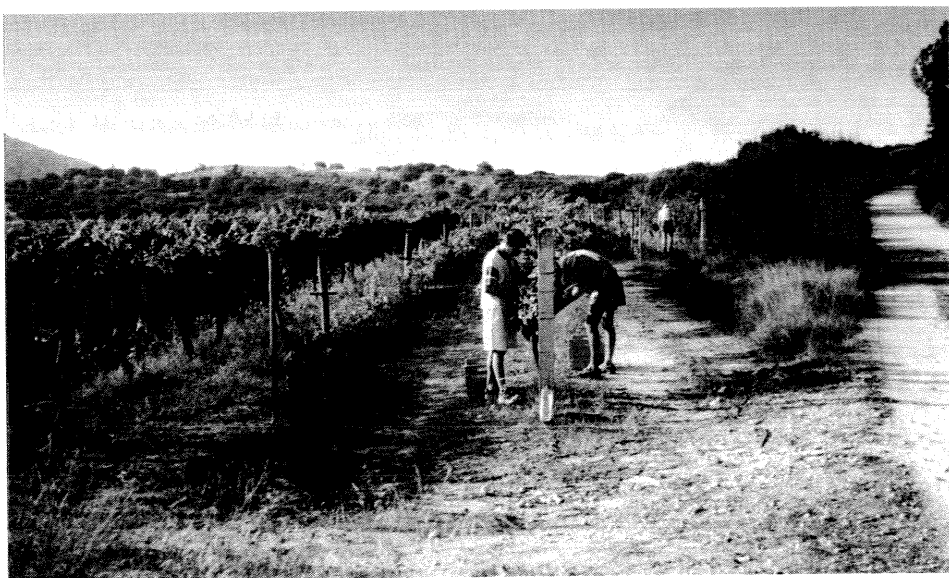

κιλιών Ρομπόλα (3.473 στρ. – 32%), Τσαούσι (1.344 στρ. – 12%), Μαυροδάφνη (1.039 στρ. – 10%), μικρότερος ο ρόλος των ποικιλιών Βοστυλίδι (3%), Μοσχάτο (2%) και Ζακυνθινό (2%), ενώ περιθωριακό πια ρόλο παίζουν ποικιλίες όπως η Μοσχατέλα, ο Σκυλοπνίχτης και ο Μοθωνιός.⁷ Είναι εμφανής η αλλαγή που επέφερε η ανάδειξη της Ρομπόλας ως κεντρικής ποικιλίας για το νομό και η δυνατότητα πρόσμιξης της με το Τσαούσι στα επιτραπέζια κρασιά. Πρόκειται για οινοπαραγωγικό αμπελώνα, αφού το 79% της συνολικής έκτασης αφορά οινάμπελους, το δε υπόλοιπο αφορά σταφιδάμπελους, καλλιέργεια που διατηρείται κυρίως λόγω των σημαντικών στρεμματικά ενισχύσεων από την Ε.Ε. Χαρακτηρίζεται από υψηλό δείκτη γήρανσης,⁸ με χαμηλούς ρυθμούς ανανέωσης. Ενδέχεται η προοπτική αναγκαστικής αναμπέλωσης, λόγω της φυλλοξηρικής προσβο-

7. Με τη δημιουργία πειραματικού αμπελώνα στο Αργοστόλι, με τη συνεργασία του ΕΘΙΑΓΕ - Ινστιτούτου Προστασίας Φυτών Βόλου, καταγράφηκαν σε πρώτη φάση 43 ποικιλίες που θα αποτελέσουν αντικείμενο περαιτέρω ταυτοποίησης.

8. Το 62% του αμπελώνα έχει ηλικία μεγαλύτερη των 20 χρόνων, ενώ μόλις το 3,7% μικρότερη των 9 χρόνων.

*Τρύγος στις Μηνιές, Αργοστόλι
(Οινοποιείο Μ. Κοσμετάτου-Gentilini)*

9. Από τα μέχρι σήμερα στοιχεία τα σχετικά με το πρόγραμμα των επαναφυτεύσεων, που υλοποιείται μέσω της Διεύθυνσης Αγροτικής Ανάπτυξης, προκύπτει ότι η ανταπόκριση των αμπελοκαλλιέργητων είναι μάλλον περιορισμένη.

10. Αναλυτικά βλ. στο επόμενο κεφάλαιο.

Πίνακας 1.

Κατανομή εργασιών του αμπελώνα στα μέλη του αγροτικού νοικοκυριού

Κατηγορία	%
Αρχηγός της γεωργικής εκμετάλλευσης	42,9
Σύζυγος	28,2
Γιος	18,4
Κόρη	6,7
Αδελφή	1,2
Μητέρα	1,8
Πατέρας	0,6
Σύνολο	100,0

Πηγή: Επιτόπια έρευνα προγράμματος, 2000.

λής που επιβάλλει τις νέες φυτεύσεις με χρήση αμερικανικών υποκειμένων και εμβολιασμό των τοπικών ποικιλιών, να αποτελέσει ευκαιρία για την ανανέωση του αμπελώνα, με δημιουργία μιας περιορισμένης μεν σε έκταση αλλά βιώσιμης αμπελουργικής δραστηριότητας (Beranger 1999). Όμως δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να οδηγηθούμε σε νέα δραστική μείωση των εκτάσεων αν δεν υπάρξει ικανοποιητικός βαθμός ανταπόκρισης των παραγωγών.⁹ Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στα οινοποιεία, όχι μόνο στην εξασφάλιση της πρώτης ύλης, αλλά και στον κίνδυνο να χαθεί ένα σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα που αφορά την ανάδειξη των ιδιαίτερων ποιοτικών χαρακτηριστικών του νησιωτικού αυτού αμπελώνα (απώλεια της απαραίτητης τοπικής αναφοράς). Οι περισσότερες οινοποιητικές επιχειρήσεις δημιουργούν δικά τους κτήματα και παράλληλα αναπτύσσουν πολυποίκιλες σχέσεις συνεργασίας (transactions) με αμπελουργούς, δημιουργώντας δίκτυα στις περιοχές όπου συγκεντρώνεται η αμπελουργική δραστηριότητα.¹⁰ Με τον τρόπο αυτόν οι αμπελουργικές νησίδες αποκτούν και μια άλλη διάσταση εκτός της χωρικής.

Όσον αφορά τις μέσες στρεμματικές αποδόσεις, αυτές είναι χαμηλές. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι για τη Ρομπόλα κυμαίνονται περίπου στα 540 κιλά, για το Βοστυλίδι στα 700, ενώ για το Μοσχάτο στα 880 και για το Τσαούσι στα 810 κιλά.

Σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των καλλιέργητων, κατά την επιτόπια έρευνα διερευνήθηκαν τρεις παράμετροι: ηλικία, μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα. Όσον αφορά την ηλικία, η αμπελοκαλλιέργεια δεν έλκει τους νέους, παραμένει στην ουσία δραστηριότητα για ηλικιωμένους και συνταξιούχους, αφού το 55,2% είναι πάνω από 55 ετών και μόλις ένας στους πέντε είναι κάτω από 35 ετών. Αυτό σημαίνει ότι ένας σχετικά περιορισμένος αριθμός αμπελουργών έχει σοβαρό κίνητρο να εμπλακεί σε διαδικασίες αναφύτευσης, αν λάβουμε υπόψη ότι χρειάζονται πρακτικά 6 χρόνια από την εκρίζωση για πλήρη παραγωγική επανένταξη του νέου αμπελώνα. Όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο, το 69% είναι στοιχειώδους εκπαίδευσης, ένας στους τέσσερις παραγωγούς μέσης και μόλις το 7% τριτοβάθμιας.

Όσον αφορά την πολυδραστηριότητα, φαίνεται ότι μόνο το 24% των ερωτηθέντων έχει τη γεωργία ως κύρια απασχόληση. Επιπλέον, μόνο το 45% ασκεί

*Ζώνη ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας.
Το παρόν και οι εγκαταλειμμένοι
αμπελώνες καλυμμένοι
με φρυγανώδη βλάστηση*

τη γεωργία ως δευτερεύουσα απασχόληση, και μάλιστα αυτό δηλώνεται ως δεύτερη απάντηση από πολύ περισσότερους ερωτώμενους. Το 31% δηλώνουν συνταξιούχοι, που προφανώς διατηρούν την αμπελοκαλλιέργεια ως συμπληρωματική πηγή εισοδήματος, αλλά και ως περιουσιακό στοιχείο. Το 30% διαχέεται σε μια μεγάλη ποικιλία επαγγελμάτων (κύρια στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας). Δηλαδή παρατηρείται σημαντική ετερογένεια όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των αμπελοκαλλιεργητών, αφού λόγω του μικρού κλήρου η αμπελοκαλλιέργεια λειτουργεί κύρια ως συμπληρωματική απασχόληση.

Σχετικά με την κατανομή των εργασιών, η αμπελοκαλλιέργεια παραμένει υπόθεση του ζευγαριού και του άρρενος τέκνου (Πίν. 1). Από την αγορά εργασίας καλύπτονται κύρια εποχιακές ανάγκες, που αφορούν τον τρύγο (34,5%), το φρεζάρισμα (16,1%), που είναι βαριά εργασία για ηλικιωμένους, και λιγότερο το κλάδεμα (13,8%) (Πίν. 2). Η άφιξη των οικονομικών μεταναστών είχε –όπως αναμενόταν– θετικές επιπτώσεις σε μια περιοχή με χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών: είναι πιο εύκολο να βρεθεί ξένος εργάτης (71%) παρά ντόπιος (23%).

Λόγω της εφαρμογής προγραμματίων βιολογικής γεωργίας, αλλά και του συνεχώς αυξανόμενου ενδιαφέροντος για τις επιπτώσεις των καλλιεργητικών πρακτικών στην ποιότητα της παραγωγής και στο περιβάλλον, μετρήθηκαν ορισμένες παράμετροι που έχουν σχέση με τη χρήση χημικών εισροών (ζιζανιοκτόνων, λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων) και καταγράφηκε η συχνότητα βασικών καλλιεργητικών εργασιών όπως φρεζαρίσματα, ραντίσματα, κορφολογήματα και ξεφυλλίσματα, καθώς και οι διαφορές σε κάθε επιμέρους ζώνη παραγωγής.

Με βάση το μέσο όρο του συνόλου των ερωτηματολογίων καταγράφονται αποκλίσεις από περιοχή σε περιοχή (Πίν. 3). Έτσι, η περιοχή της Παλλικής, και ιδιαίτερα το νότιο τμήμα, παρουσιάζει τους υψηλότερους δείκτες, τόσο όσον αφορά τη χρήση χημικών εισροών όσο και την ένταση των καλλιεργητικών παρεμβάσεων. Είναι η περιοχή με τη μεγαλύτερη κατανάλωση χημικών προϊόντων, ενώ διατηρεί την παραδοσιακή πρακτική του θειαφίσματος. Ο πεδινός χαρακτήρας και το μικροκλίμα εντείνουν την κατάσταση. Εδώ η οργανική λίπανση είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Ακολουθεί η ζώνη ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τη χρήση οργανικής λίπανσης (κοπριάς) λόγω των ιδιαίτερων εδαφικών συνθηκών (εξαιρετικά φτωχά, πετρώδη, εδάφη

Πίνακας 2.
*Κατανομή καλλιεργητικών φροντίδων
στο σύνολο της εποχικής
απασχόλησης*

Εποχική απασχόληση	%
Κλάδεμα	13,8
Φρεζάρισμα	16,1
Ράντισμα	5,7
Συγκομιδή	34,5
Σκάλισμα	8,0
Πότισμα	1,1
Πασσάλωμα	1,1
Ξελάκωμα	6,9
Κορφολόγημα	2,3
Καθάρισμα, ξεφύλλισμα	2,3
Ενσωμάτωση κοπριάς	4,6
Συνολική εργασία	1,1
Πέταμα βεργών	1,1
Κουτσούνισμα	1,1
Σύνολο	100,0

Πηγή: Επιτόπια έρευνα προγράμματος, 2000.

επί ασβεστολιθικών πετρωμάτων). Γενικά, αν εξαιρεθεί η περιοχή της Παλλικής, η συμβατική αμπελοκαλλιέργεια δεν αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα τεχνικής φύσης στην προοπτική μετατροπής της σε βιολογική, κυρίως λόγω επιβίωσης αρκετών παραδοσιακών πρακτικών. Οι δυσκολίες μιας τέτοιας μετατροπής αναφέρονται στις αγκυλώσεις που παρατηρούνται λόγω της μη ανανέωσης του ανθρώπινου δυναμικού και της έλλειψης ενός αποτελεσματικού μηχανισμού υποστήριξης, ρόλο που αναλαμβάνουν σταδιακά τα οινοποιεία.

Για τη διερεύνηση της σχέσης με την ασκούμενη πολιτική χρησιμοποιήθηκαν ως δείκτες δύο μέτρα διαρθρωτικού χαρακτήρα, το πρόγραμμα Νέων Αγροτών και τα Σχέδια Βελτίωσης του Καν. 2328/92.¹¹ Στην πρώτη περίπτωση μόνο το 15% των ερωτηθέντων αξιοποίησε τις δυνατότητες του προγράμματος. Ως σημαντικό εμπόδιο θεωρούνται οι προϋποθέσεις ένταξης στον κανονισμό (40%), ιδιαίτερα λόγω των ζητούμενων ελάχιστων Μονάδων Ετήσιας Απασχόλησης και κατά συνέπεια των εκτάσεων στις οποίες αυτές αντιστοιχούν.¹²

Όσον αφορά τα Σχέδια Βελτίωσης, διαπιστώνεται έλλειμμα πληροφόρησης και λειτουργίας κατάλληλων μηχανισμών υποστήριξης. Εδώ υπάρχει καλύτερη εικόνα σχετικά με την αξιοποίησή τους, αφού ένας στους δύο έχει κάνει χρήση των δυνατοτήτων του προγράμματος. Μπορούμε όμως, βάσιμα, να συμπεράνουμε ότι η αμπελουργία κατείχε περιθωριακή θέση, αφού οι νέες φυτεύσεις επιδοτούνταν μόνο στα όρια της ζώνης ΟΠΑΠ-Ρομπόλα Κεφαλληνίας. Αυτοί που δεν συμμετέχουν στο πρόγραμμα αποκλείονται λόγω μεγάλης ηλικίας (65+), ενώ μόνο το 10% φαίνεται να μην ενδιαφέρεται.

Επίσης, έγινε προσπάθεια να διερευνηθεί η στάση των παραγωγών, θέτοντας ερώτημα σχετικό με το μέτρο που θεωρούν ότι είναι το πλέον αναγκαίο για την ανάπτυξη του κλάδου (Πίν. 4). Οι απαντήσεις που δόθηκαν αντανακλούν υπάρχουσες παλαιότερες νοοτροπίες αλλά και αβεβαιότητα για τις μελλοντικές εξελίξεις, που επιτείνεται από την έλλειψη σαφούς και εξειδικευμένου σχεδίου. Σχετικά με το μέλλον του κλάδου και το «δέον γενέσθαι», είναι εμφανή τα υπολείμματα της επί μακρόν ασκηθείσας –πατερναλιστικού χαρακτήρα– αγροτικής πολιτικής και των νοοτροπιών που αυτή εξέθρεψε. Αναδεικνύεται το ισχυρό και εύθραστο του παρόντος, αφού η γενική επίκληση «κινήτρων για τους νέους» –που, σημειωτέον, αποτελούν και τη μειοψηφία του κλάδου– έρχεται να υποκαταστήσει την έλλειψη συγκεκριμένων πρωτοβουλιών από τους παρόντες και να τις μεταθέσει στη «νέα γενιά» της τοπικής αμπελουργίας, η οποία όμως δεν έχει φανεί. Το 35,2% των ερωτηθέντων επιζητεί, ή αναπολεί ακόμη, την κρατική παρέμβαση όταν ζητά στήριξη τιμών και εγγυήσεις για την απορρόφηση της παραγωγής. Αυτό βέβαια έχει να κάνει και με την ηλικία των παραγωγών. Σημειώνεται ότι τα θέματα που αφορούν τη βελτίωση της ποιότητας βρίσκονται στην τρίτη θέση, με το 11% των απαντήσεων. Μάλλον αφορούν κατά κύριο λόγο τα οινικά προϊόντα, που εντέλει είναι αυτά που αντιπροσωπεύουν τον κλάδο και όχι τόσο την πρώτη ύλη, για την οποία οι αμπελοκαλλιεργητές θεωρούν ότι η ποιότητά της είναι ικανοποιητική.

Από την άλλη, η παρουσία ή μη των γεωπόνων στο χώρο δεν θεωρείται σημαντική: ως σύμβουλοι έχουν ήδη αποχωρήσει από τους χώρους παραγωγής με την ουσιαστική αποδιάρθρωση του συστήματος γεωργικών εφαρμογών και την παράλληλη εξάπλωση των καταστημάτων πώλησης γεωργικών εφοδίων και φυτοφαρμάκων, που εκ των πραγμάτων αποτελούν και μια μορφή τηλεφυτοπροστασίας. Δράσεις όπως η αναδιάρθρωση και πιθανή επέκταση των ζωνών ονομασίας προέλευσης, που αποτελούν σημαντικό πλεονέκτημα για περιοχές

11. Το πρώτο αφορά την παροχή κινήτρων για την εγκατάσταση ατόμων ηλικίας κάτω των 40 ετών στη γεωργία, και το δεύτερο αφορά την παροχή ενισχύσεων υπό μορφή επιδότησης κεφαλαίου για την πραγματοποίηση επενδύσεων εκσυγχρονισμού στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις.

12. Η απαιτούμενη απασχόληση αντιστοιχεί σε καλλιεργούμενες εκτάσεις που το μέγεθός τους ποικίλλει ανάλογα με τον εντατικό ή μη χαρακτήρα τους. Έτσι, για τον ίδιο όγκο απασχόλησης απαιτούνται πολλαπλάσια στρέμματα σιτηρών σε σχέση με κηπευτικά ή ελαιώνες.

Πίνακας 3.
Υπολογισμός δεικτών εντατικοποίησης

Κοινότητες	Καλλιεργητικές τεχνικές	Εισροές	Κοπριά ¹	Θειάφι ¹	Μέσοι όροι
ΟΠΕ	1,7	1,9	0,3	1,1	1,3
Ληξούρι	1,9	1,1	0,6	1,1	
Κατογή	1,7	1,9	0,0	1,0	
Χαβριάτα	1,6	2,7	0,5	1,0	
ΟΠΑΠ	0,7	0,6	2,0	0,8	1,0
Φαρακλάτα	0,7	0,8	3,0	0,8	
Τρωιαννάτα	0,8	0,3	1,0	0,7	
Εκτός ζωνών / έντονη αμπ. δραστηρ.	0,7	1,0	0,5	0,9	0,8
Άγιος Νικόλαος	0,7	1,2	0,3	1,0	
Πυργί (Τσακαρισιάνο)	0,6	0,8	0,6	1,8	
Εκτός ζωνών / χωρίς έντονη αμπ. δραστ.	0,9	1,0	1,2	1,3	1,1
Μαυράτα	1,1	1,3	0,6	1,5	
Μεταξάτα	0,7	0,7	1,8	1,2	
Ορεινές έντονα φθίνουσες αμπελουργικές περιοχές	0,6	0,0	0,0	1,0	0,4
Πατριάτα	0,6	0,0	0,0	1,0	

¹ Η συχνότητα εφαρμογής του θειαφίσματος και της χρήσης κοπριάς για τη λίπανση υπολογίστηκαν χωριστά επειδή αναφέρονται και στις πρακτικές της βιολογικής αμπελοκαλλιέργειας

Πηγή: Επιτόπια έρευνα, 2000.

με μικρό όγκο παραγωγής, η αναμπελώση με δημιουργία βιώσιμων αμπελώνων, το άνοιγμα νέων αγορών ή η ανάγκη για ανάπτυξη του οινικού πολιτισμού καταλαμβάνουν οριακή θέση. Τέλος, η δημιουργία ενός αμπελοοινικού φορέα, η μείωση του κόστους παραγωγής ή οι ανακατατάξεις στο χώρο της οινοποίησης απασχολούν ελάχιστα τους αμπελουργούς.

Για την καλύτερη ερμηνεία της σημερινής κατάστασης διερευνώνται ζητήματα που αφορούν το κόστος παραγωγής και τα οικονομικά αποτελέσματα της αμπελουργικής δραστηριότητας. Με βάση την επεξεργασία των στοιχείων της επιτόπιας έρευνας (έτος 2000), το κόστος ανά κιλό παραγόμενου προϊόντος ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 182 δραχ. Αν λάβουμε υπόψη ότι η τιμή της Ρομπόλας φθάνει την ίδια περίοδο τις 200 δραχ./κιλό και της μαυροδάφνης τις 220, τότε τίθενται σοβαρά προβλήματα σχετικά με τη βιωσιμότητα της αμπελουργικής δραστηριότητας. Πολλοί παράγοντες συντείνουν σε αυτό: σχήματα φύτευσης (πυκνή) και μόρφωσης (κύπελλο) των αμπελοφυτειών, σε συνδυασμό με επικλινή εδάφη και διάσπαρτο κλήρο, αυξάνουν το κόστος των καλλιεργητικών εργασιών λόγω κακής διαχείρισης των συντελεστών παραγωγής, ενώ ο γερασμένος αμπελώνας με τις πολύ χαμηλές στρεμματικές αποδόσεις αυξάνει το ανά κιλό κόστος παραγωγής. Ιδιαίτερα το τελευταίο είναι εμφανές όταν συγκριθούν οι διακυμάνσεις του κόστους παραγωγής ανά περιοχή, οπότε και υπογραμμίζεται ο ρόλος των στρεμματικών αποδόσεων (Πίν. 5). Έτσι, η περιοχή της Παλλικής, παρόλο που παρουσιάζει υψηλούς δείκτες τόσο στη χρήση εισροών όσο και στη συχνότητα των καλλιεργητικών φροντίδων, λόγω των υψηλότερων στρεμματικών αποδόσεων έχει το χαμηλότερο κόστος παραγωγής ανά κιλό (120 δραχ.). Στην περιοχή της Ρομπόλας φθάνει τις 200 δραχ./κιλό. Στις εκτός ζωνών ονομασίας προέλευσης περιοχές η κατάσταση είναι πιο δύσκολη, και αυτό εξηγεί κα-

Πίνακας 4.
Προτεινόμενα μέτρα
για την ανάπτυξη του κλάδου:
η στάση των παραγωγών

Κατηγορία	%
Κίνητρα για νέους ανθρώπους	36,3
Στήριξη τιμών, εγγύηση απορρόφησης παραγωγής	35,2
Βελτίωση ποιότητας	11,0
Παρουσία γεωπόνων	3,3
Αναμόρφωση ζωνών ΟΠΑΠ-ΟΠΕ	2,2
Αναμπελώση	2,2
Ανάπτυξη του οινικού πολιτισμού	2,2
Άνοιγμα νέων αγορών	2,2
Διεπαγγελματικός φορέας	1,1
Ανάπτυξη του ΑΣΟ	1,1
Μείωση κόστους - ενοποίηση εκμετάλλευσης	1,1
Αύξηση των μικρών οινοποιείων για να στηριχτεί η παραγωγή	1,1
Παρουσία ενός μεγάλου οινοποιείου	1,1
Σύνολο	100,0

Πηγή: Επιτόπια έρευνα, 2000.

λύτερα τη συρρίκνωση της αμπελοκαλλιέργειας και τη δυσκολία αναστροφής των τάσεων.

Μπορεί η ρομπόλα να είναι ένα από τα πιο ακριβοπληρωμένα σταφύλια στον ελληνικό χώρο, αλλά αυτό δεν ισχύει για όλες τις ποικιλίες για τις οποίες τα οινοποιεία ακολουθούν γενικά περιοριστική πολιτική τιμών. Οι αυξήσεις κατά 25% στη ρομπόλα την τελευταία διετία (2001-2003) οφείλονται σε μονομερή απόφαση του συνεταιρισμού (με κύριο στόχο την έμμεση διανομή οικονομικών πλεονασμάτων), που λόγω της ηγετικής θέσης του στον κλάδο δεν μπόρεσαν παρά να την ακολουθήσουν και τα άλλα οινοποιεία. Εξάλλου, εκτός από τη ρομπόλα και τη μαυροδάφνη,¹³ υπάρχει γενικά προσφορά πρώτης ύλης σε σχέση με τη δυναμικότητα των οινοποιείων. Εδώ θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας που αντιμετωπίζουν τα σημερινά οινοποιεία που ιδρύθηκαν μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980 (και που, κατά την άποψη ορισμένων υπευθύνων, οφείλονται κατά κύριο λόγο στο αυξημένο κόστος πρώτης ύλης σε σχέση με τις τιμές άλλων ζωνών παραγωγής της ηπειρωτικής χώρας). Όμως η κατοχύρωση στην πράξη μιας ονομασίας προέλευσης και η συγκρότηση μιας γενικής εικόνας προϊόντων υψηλής ποιότητας με ισχυρές τοπικές αναφορές, με την επακόλουθη οικοδόμηση της ανάλογης φήμης, είναι στοιχείο στρατηγικής σημασίας για τις μη βιομηχανικού αλλά μάλλον οικογενειακού χαρακτήρα επιχειρήσεις μιας μικρής ζώνης παραγωγής (Letablier & Delfosse 1995). Η διαδικασία αυτή απαιτεί συνεπή επένδυση προσπάθειας στο μακρό χρόνο.

Όσον αφορά το οικογενειακό εισόδημα από την αμπελοκαλλιέργεια, κατά μέσο όρο ανέρχεται (το 2000) σε 190.000 δρχ./στρ., πράγμα που σημαίνει ότι σε μια μέση εκμετάλλευση (4,5 στρ.) φθάνει τις 855.000 δρχ. Η περιορισμένη

13. Ειδικά για την ποικιλία αυτή, η εξαιρετικά επιτυχής εκ νέου αξιοποίησή της από ένα οινοποιείο αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον και άλλων, με αποτέλεσμα την αύξηση του ανταγωνισμού για εξεύρεση πρώτης ύλης σε μια ζώνη με πολύ μικρό όγκο παραγωγής. Συνέπεια όλων αυτών ήταν η αύξηση της τιμής της κατά 47% από το 2000 μέχρι σήμερα.

Πίνακας 5.

Κόστος παραγωγής και τιμές αγοράς ανά κιλό παραγομένων σταφυλιών

Κοινότητες	Κόστος/κιλό	Τιμή/κιλό	Εισόδημα / στρέμμα (τιμές σε δρχ.)
ΟΠΕ	131	200	307.699
Ληξούρι	118	170	198.794
Κατωγή	120	230	511.446
Χαβριάτα	154	170	212.858
ΟΠΑΠ	200	200	177.069
Ομαλά	221	200	141.168
Τρωιαννάτα	179	200	212.969
Εκτός ζωνών / έντονη αμπ. δραστηρ.	217	130	181.190
Αγ. Νικόλαος	217	130	206.590
Πυργί	216	130	155.790
Εκτός ζωνών / χωρίς έντονη αμπ. δραστ.	214	140	82.961
Μαυράτα	197	150	113.725
Μεταξάτα	231	150	52.198
Ορεινές έντονα φθίνουσες αμπελοργικές περιοχές	168	130	159.800
Πατριάτα	168	130	159.800

Σημείωση: Ενδεικτικές στρεμματικές αποδόσεις: Ρομπόλα 540 κιλά, Βοστυλίδι 700 κιλά, Μοσχάτο 880 κιλά, Τσαούσι 810 κιλά, Μαυροδάφνη 880 κιλά.

Πηγή: Επιτόπια έρευνα, 2000.

συνεισφορά της αμπελοκαλλιέργειας στη διαμόρφωση του οικονομικού αποτελέσματος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων του νομού γίνεται πιο εμφανής αν λάβουμε υπόψη ότι στο 1/3 από αυτές η αμπελοκαλλιέργεια δεν αντιπροσωπεύει παρά το 13,8% του συνολικού Τυπικού Ακαθάριστου Κέρδους (ΤΑΚ).¹⁴ Επίσης, στις μισές γεωργικές εκμεταλλεύσεις το ΤΑΚ από το αμπέλι δεν ξεπερνά το 23% του συνολικού. Μόνο στο 19% των εκμεταλλεύσεων το ΤΑΚ από το αμπέλι ξεπερνά το 50% του συνολικού σε επίπεδο γεωργικής εκμετάλλευσης. Επαληθεύεται και από αυτή την άποψη ο έντονα συμπληρωματικός χαρακτήρας της αμπελοκαλλιέργειας.

Παρ' όλη τη σημασία που έχει για τον παραγωγό το εμπορικό πλεονέκτημα της ύπαρξης ζωνών ονομασίας προέλευσης, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι στρεμματικές αποδόσεις (σε συνδυασμό με τις τιμές των σταφυλιών) είναι εξίσου κρίσιμες για το σχηματισμό του εισοδήματος. Ο συνδυασμός και των δύο φαίνεται ότι αποτελεί προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός βιώσιμου αμπελώνα.

Τα οινοποιεία κινητήρια δύναμη του κλάδου

Η ετήσια παραγωγή οίνου ανέρχεται σε 2.937 τόνους (μέσος όρος της περιόδου 1994-1998). Το τέλος της δεκαετίας του 1980 αποτελεί σημείο καμπής. Σηματοδοτείται από το κλείσιμο των δύο μεγάλων οινοποιείων (Καλλιγά-Calligas Wines και Αφοί Κομητόπουλοι-Manzavino), που δέσποσαν ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και λειτούργησαν ως ατμομηχανή των αμπελοοινικών πραγμάτων, κάνοντας γνωστή στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, με σημαντικές εξαγωγές σε όλο τον κόσμο, την περιοχή και τα κρασιά της: αυτή τη φορά με αιχμή του δόρατος τη Ρομπόλα Κεφαλληνίας-ΟΠΑΠ. Σηματοδοτείται από την ισχυροποίηση της θέσης του Συνεταιρισμού Παραγωγών Ρομπόλας, που πλέον καλύπτει πάνω από το μισό της συνολικής παραγωγής των οινοποιείων. Από τα μέσα της ίδιας περιόδου σταδιακά εμφανίζεται ένας αριθμός μικρών δυναμικών οινοποιείων, με καινοτόμο πορεία, που οδηγεί στη συνεχή διαφοροποίηση και ποιοτική βελτίωση της παραγωγής, οι οποίες αποφέρουν διακρίσεις σε διεθνείς διαγωνισμούς.

Παρά τη θετική πορεία και τις διακρίσεις, το 67,6% της παραγωγής, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, οινοποιείται από τους ίδιους τους αμπελουργούς. Φαίνεται ότι ακόμη και σήμερα δεν έχουν αποσβεστεί οι επιπτώσεις από την αποχώρηση των δύο μεγάλων παλαιών επιχειρήσεων. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο κλάδος της οινοποίησης έχει δυνατότητες και για άλλες σημαντικές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

Η χωρική οινοποίηση γενικά –για την οποία δεν έχουμε αξιόπιστα στοιχεία– φαίνεται ότι δεν συμβάλλει θετικά στην εικόνα των τοπικών κρασιών ως προϊόντων υψηλής ποιότητας, αφού τροφοδοτεί εστιατόρια και οικιακή κατανάλωση με κρασί χύμα, σε χαμηλή τιμή και τις περισσότερες φορές σε ανάλογη ποιότητα. Όμως η ανθεκτικότητά της δηλώνει ότι, για ένα σημαντικό μέρος των παραγωγών, η οινοποίηση με στοιχειώδη εξοπλισμό –άρα με πολύ χαμηλά κόστη– και η χύμα διάθεση αποτελούν μια ενδιαφέρουσα διεξόδο για την αξιοποίηση της παραγωγής τους και τη μεγιστοποίηση του οικογενειακού εισοδήματός τους, αφού το χύμα κρασί μπορεί να πουληθεί από 410-500 δρχ./κιλό.¹⁵ Εξάλλου η τουριστική ζήτηση δημιουργεί τέτοιου είδους διεξόδους, αν συνεκτιμήσουμε το μάλλον χαμηλό εισοδηματικό επίπεδο μεγάλου μέρους των επισκεπτών και την τι-

14. Το ΤΑΚ υπολογίζεται αν από την Ακαθάριστη Πρόσοδο αφαιρεθούν ορισμένες μεταβλητές δαπάνες (όπως τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα), βλ. *Βασικές οικονομικές εξελίξεις των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1993-95. Ανάλυση στοιχείων ΔΤΕΛΠ/RICA*, Αθήνα: Υπουργείο Γεωργίας / ΓΠΑ, 1998.

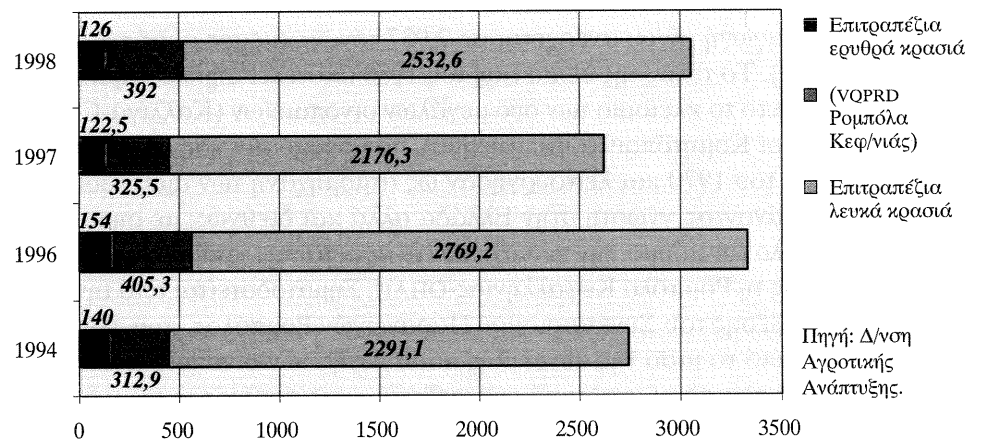
15. Με βάση την παραδοχή ότι 1 κιλό σταφύλια δίνει 700 ml κρασιού, ο παραγωγός απολαμβάνει τελικά τιμή για το σταφύλι του από 287 μέχρι 350 δρχ., όταν η τιμή στο οινοποιείο φθάνει τις 200 δρχ., σύμφωνα με τα στοιχεία της αγοράς του 2000.

16. Πολλές φορές παρατηρείται υπερ-τριπλασιασμός της χονδρικής τιμής.

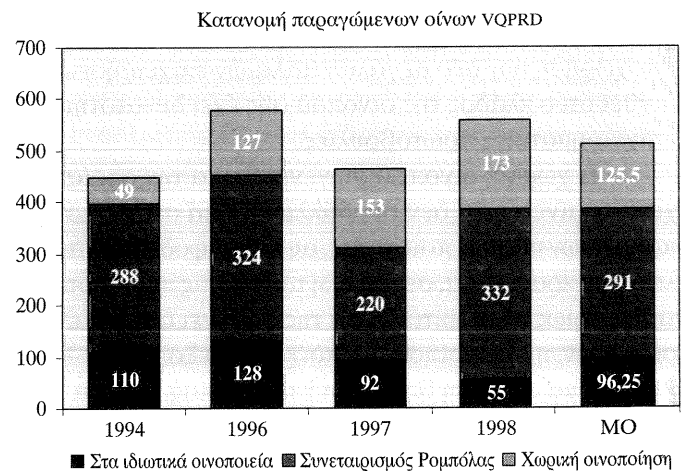
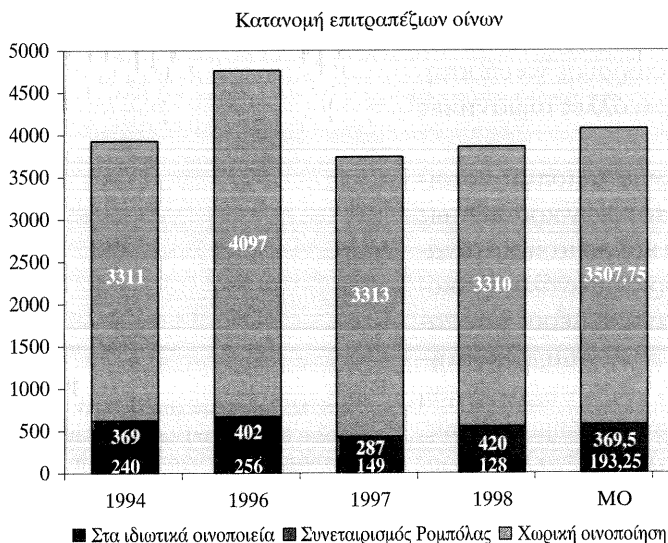
μολογιακή πολιτική των εστιατορίων για το κρασί.¹⁶ Αλλιώς ο παραγωγός μπορεί να διαθέσει την παραγωγή του στο οινοποιείο με τις ανάλογες τιμές (Πίν. 5).

Στο σύνολο της παραγόμενης ποσότητας οι επιτραπέζιοι οίνοι κατέχουν το 84,3%. Η κυριαρχία των λευκών είναι απόλυτη (95%), υπογραμμίζοντας το σημαντικό έλλειμμα σε ερυθρούς, ενώ ο οίνος ΟΠΑΠ αντιπροσωπεύει μόλις το 12% (Διάγρ. 2). Τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά σε επίπεδο οινοποιείων, όπου η Ρομπόλα αναδεικνύεται σε πραγματική «ατμομηχανή» της αμπελο-οιικής οικονομίας με 40% της συνολικής παραγωγής (Διάγρ. 3). Από τη σύγκριση του κόστους παραγωγής της πρώτης ύλης και των τιμών αγοράς σταφυλιών φαίνεται ότι τελικά τα οινοποιεία είναι αυτά που καρπώνονται κατά κύριο λόγο το συγκριτικό πλεονέκτημα των ονομασιών προέλευσης. Υπάρχουν τρεις ονομασίες προέλευσης στο νομό: Ρομπόλα Κεφαλληνίας-ΟΠΑΠ, Μαυροδάφνη Κεφαλληνίας-ΟΠΕ και Μοσχάτος λευκός-ΟΠΕ, πράγμα σπάνιο για νησιωτική περιοχή αναλόγου μεγέθους (Χάρτης 2). Όμως οι δύο ΟΠΕ, έτσι όπως είναι θεσμοθετημένες, απευθύνονται σε ειδικές αγορές (γλυκά κρασιά), που μόλις πρόσφατα και με πολύ δειλά βήματα –αλλά ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα όσον α-

Διάγραμμα 2.
Συνολική παραγωγή οίνου (σε τόνους)

Διάγραμμα 3.
Κατανομή παραγομένου οίνου στα οινοποιεία

Πηγή: Δ/ση Αγροτικής Ανάπτυξης.

σχεδόν αποκλειστικά τις γηγενείς ποικιλίες, ενώ γίνεται περιορισμένη χρήση και άλλων. Οι επενδύσεις που έχουν γίνει σε σύγχρονο εξοπλισμό δίνουν το μέτρο της προσπάθειας και του δυναμισμού των επιχειρήσεων του κλάδου.

Η συνεχής υποχώρηση της αμπελουργικής δραστηριότητας, σε συνδυασμό με την επέκταση των δραστηριοτήτων των οινοποιείων, ενισχύει τον κομβικό ρόλο των τελευταίων, μετατρέποντας τις επιχειρήσεις του κλάδου σε πόλους δικτύωσης των αμπελουργικών εκμεταλλεύσεων. Αυτό που ήδη γίνεται περιορισμένα σε τοπική κλίμακα, δηλαδή η δημιουργία άτυπων δικτύων συνεργασίας αμπελουργών-οινοποιών, μπορεί να εξελιχθεί σε μοντέλο ανάπτυξης της αμπελουργίας στο μέλλον με την προώθηση μορφών ημι-ενσωμάτωσης των αμπελοκαλλιεργητών. Εξάλλου σχεδόν όλα τα μικρά οινοποιεία συνδυάζουν την οινοποίηση με την πρωτογενή παραγωγή, σε διαφορετικό βαθμό το καθένα. Όσα διαθέτουν αμπελώνες τούς έχουν εντάξει σε καθεστώς βιολογικής γεωργίας. Σε αυτά το 20%-50% της παραγωγής προέρχεται από τους ιδιόκτητους αμπελώνες και αυτό αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της εικόνας τους.

Η επιτάχυνση των επιπτώσεων της φυλλοξηρικής προσβολής και οι αναπόφευκτες αναφυτεύσεις πιθανώς να επιταχύνουν μια τέτοια εξέλιξη. Δεν πρέπει να θεωρηθεί απίθανη η συγκέντρωση του αμπελώνα όχι μόνο στη βάση γεωγραφικών κριτηρίων αλλά και στη βάση δικτύων επιλεκτικής συνεργασίας μεταξύ οινοποιών και αμπελοκαλλιεργητών. Σύμφωνα με τα στοιχεία της επιτόπιας έρευνας, φαίνεται ότι κάθε παραγωγός εισκομίζει ετησίως στα ιδιωτικά οινοποιεία κατά μέσο όρο 5,6 τόνους σταφύλια, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος σε επίπεδο νομού δεν υπερβαίνει τον 1,5 τόνο. Πρόκειται δηλαδή για ένα τμήμα της τοπικής αμπελοκαλλιέργειας με μεγάλου μεγέθους εκμεταλλεύσεις.

Μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι –για μια μικρή νησιωτική αμπελουργική ζώνη με έντονη την ανάγκη παραγωγής ποιοτικών προϊόντων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά– οι απαιτήσεις της αγοράς θα υποβοηθήσουν τη σταδιακή δικτύωση των αμπελουργικών εκμεταλλεύσεων ή τουλάχιστον ενός δυναμικού τμήματός τους. Οι προσπάθειες οινοποιών για αύξηση των εκτάσεων που καλλιεργούν άμεσα ή έμμεσα δείχνει την αίσθηση αβεβαιότητας στην εξασφάλιση κατάλληλης πρώτης ύλης. Η δυσκολία στην εξεύρεση σταφυλιών με ανάλογα ποιοτικά χαρακτηριστικά αποτελεί τον κορμό των παρατηρήσεων των οινοποιών, όταν αξιολογούν τις σχέσεις τους με τους παραγωγούς.¹⁷ Δεν μπορεί να αποκλειστεί ακόμη και η ανάπτυξη σχέσεων συμβολαιακού τύπου. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως διασφάλιση για αμπελουργούς που θα ήθελαν να δραστηριοποιηθούν με την ευκαιρία της αναμπέλωσης. Σε διαφορετική περίπτωση υπάρχει η προοπτική αναζήτησης πρώτης ύλης σε άλλες γειτονικές ζώνες, με μεγαλύτερους όγκους παραγωγής (π.χ. Ζάκυνθος, Πελοπόννησος), με κίνδυνο –όπως ήδη τονίστηκε– την απώλεια της τοπικής ιδιαιτερότητας, με παράλληλη υποβάθμιση της σχέσης με τον ιδιαίτερο χώρο-terroir.

Οι πιέσεις για συνεχή βελτίωση της ποιότητας θα γίνουν ιδιαίτερα αισθητές σε μια περιοχή με μικρές στρεμματικές αποδόσεις και σχετικά υψηλές τιμές πρώτης ύλης. Αλλά ακόμη και θέματα καλλιεργητικών πρακτικών (όπως υπολείμματα φυτοφαρμάκων ή χρήση λιπασμάτων) είναι πιθανό να αποτελέσουν πεδία συζητήσεων, ανταγωνισμού, συγκρούσεων, αλλά και ανάγκης διατύπωσης κοινών συμφωνιών. Η περιοχή είναι σε αναζήτηση ενός νέου οινικού τοπίου, που δεν μπορεί να αποκλείσει ανατροπές του σημερινού σκηνικού από και μέσα από εξωτερικές παρεμβάσεις. Ήδη εξαγοράστηκε το παλιό οινο-

17. Γίνεται εμφανής η έλλειψη συστηματικής υποστήριξης και τεχνικής καθοδήγησης προς τους αμπελουργούς ώστε να αξιοποιείται κατά τον καλύτερο τρόπο το οινικό δυναμικό των καλλιεργούμενων ποικιλιών.

ποιείο των Αφών Κομητόπουλου-Manzavino, και δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο άλλων παρόμοιων κινήσεων.

Οι έξι σημερινές επιχειρήσεις του κλάδου (μία συνεταιριστική και πέντε ιδιωτικές) ιδρύονται από πρωταγωνιστές με ισχυρές τοπικές αναφορές αλλά διαφορετικούς ορίζοντες. Στο συνεταιρισμό έχουμε αξιοποίηση της παρακμής των δύο μεγάλων ιδιωτικών οινοποιείων που δέσποσαν του κλάδου, σε συνδυασμό με μια ευνοϊκή πολιτική συγκυρία.¹⁸ Στις άλλες περιπτώσεις μόνο δύο επιχειρηματίες είναι σχετικοί με τον κλάδο (οινολόγος-γεωπόνος), είναι δε οι πιο πρόσφατα δραστηριοποιημένοι. Φαίνεται ότι στην οινική επιχειρηματική περιπέτεια κινητοποιούνται γρηγορότερα οι λιγότερο σχετικοί με το αντικείμενο (σύμβουλος τραπεζών, εμπόριο, τουρισμός, μελέτες), ενώ οι «πλησιέστεροι» επιλέγουν –κατ' αρχήν– στάση αναμονής. Είναι βέβαιο ότι οι θετικές εξελίξεις στο χώρο των μικρών οινοποιείων άλλων περιοχών της Ελλάδας κατά τη δεκαετία του '80 επέδρασαν θετικά.

Οι μισές επιχειρήσεις βρίσκονται μέσα σε αμπελουργικές ζώνες με κατοχυρωμένες ή μη ονομασίες προέλευσης και είναι ευνόητο το ενδιαφέρον όλων για τη Ρομπόλα. Στις περιπτώσεις των μικρών οινοποιείων, η εξειδίκευση εμπεριέχει έντονα το στοιχείο της καινοτομίας. Έτσι, στον τομέα των εμφιαλωμένων κρασιών την τελευταία δεκαετία έχει καταγραφεί πραγματική πρόοδος. Η δυναμική αυτή φαίνεται ότι διαρκεί, αν κρίνουμε από τον αριθμό των νέων κρασιών που κυκλοφόρησαν τα τελευταία πέντε χρόνια (28 ετικέτες, από τις οποίες έξι σε ΟΠΑΠ και μία σε τοπικό οίνο), αλλά και τις εκτιμήσεις των οινοποιών για αύξηση της παραγωγής.

Σχετικά με τη διακίνηση της παραγωγής, οι εξαγωγές αντιπροσωπεύουν το 14,1% της συνολικής ποσότητας εμφιαλωμένου κρασιού, με σημαντικές διακυμάνσεις μεταξύ των επιχειρήσεων. Χώρες προορισμού είναι από την Ε.Ε. οι Μεγάλη Βρετανία, Γερμανία, Ολλανδία, Σουηδία και Γαλλία, ακολουθούν οι ΗΠΑ, μικρή ποσότητα κατευθύνεται προς την Ελβετία και προς την Ιαπωνία. Διακρίνουμε δύο επίπεδα: επιχειρήσεις με τοπική/περιφερειακή εμβέλεια και επιχειρήσεις που κινούνται σε ευρύτερους ορίζοντες, που περιλαμβάνουν και τις εξαγωγές. Η διακίνηση στην τοπική αγορά γίνεται με ίδια μέσα, σε απευθείας σχέση με τους αποδέκτες των προϊόντων (κάβες, εστιατόρια, μπαρ, σούπερ μάρκετ). Στις άλλες αγορές (Αθήνα, εξωτερικό) η διακίνηση γίνεται μέσω εξειδικευμένων εταιρειών. Όλες οι επιχειρήσεις αξιοποιούν την τοπική τουριστική ζήτηση (επισκέψιμα οινοποιεία, εστίαση), πράγμα που βελτιώνει τη ρευστότητα και αυξάνει το βαθμό αυτονομίας του κλάδου σε σχέση με τις εταιρείες διακίνησης.

Όσον αφορά τις διαφημιστικές δαπάνες, είναι περιορισμένες αλλά με σημαντικές αποκλίσεις ανά επιχείρηση, ανάλογα με τον εξαγωγικό προσανατολισμό τους (κατά μέσο όρο δαπανώνται 0,06 € ανά φιάλη). Αν συγκρίνουμε τα στοιχεία αυτά με το μέσο ανά φιάλη κόστος πρώτης ύλης και υλικών εμφιάλωσης, διαπιστώνουμε το τεράστιο έλλειμμα που υπάρχει στον τομέα της διαφήμισης, όταν αυτή αντιπροσωπεύει κατά μέσο όρο το 5,4% του συνόλου αυτών των δαπανών. Μόνο στην περίπτωση μίας επιχείρησης φτάνει το 22%. Οι συμμετοχές σε διεθνείς εκθέσεις πληθαίνουν, και οι διακρίσεις επίσης: έτσι, καταγράφουν κατά τον καλύτερο τρόπο το δρόμο που έχουν διανύσει τα τοπικά κρασιά την τελευταία δεκαετία.

18. Εξαγγελίες της τότε κυβέρνησης (1982) για την προώθηση των αγροτοβιομηχανικών συνεταιρισμών, από όπου και ο τίτλος «Αγροτοβιομηχανικός Συνεταιρισμός Παραγωγών Ρομπόλας Κεφαλονιάς».

Συζήτηση γύρω από ένα σχέδιασμα για το μέλλον: εν τω ευ το πολύ;

Φαίνεται ότι –εκτός απροόπτου– η τάση συρρίκνωσης της αμπελοκαλλιέργειας θα συνεχιστεί με κατάληξη τη δημιουργία ενός αμπελώνα που το πιο δυναμικό τμήμα του θα αποτελείται από «νησίδες» με –κατ’ αρχήν– γεωγραφική διάσταση, πιθανώς δε και σχετική παραγωγική εξειδίκευση στη βάση των ονομασιών προέλευσης, όπως αυτές θα διαμορφωθούν μετά από ενδεχόμενες αλλαγές τους.¹⁹ Στα πιθανά κέντρα της αμπελοκαλλιέργειας μπορούν να συμπεριληφθούν:

- η ζώνη ΟΠΑΠ της Ρομπόλας στον ορεινό ασβεστολιθικό όγκο στο κέντρο του νησιού, στους πρόποδες του Εθνικού Δρυμού Αίνου Κεφαλληνίας·

- η περιοχή της Παλλικής με τις δύο ζώνες ΟΠΕ, στην οποία θα μπορούσαν να διακριθούν δύο υποζώνες, εκείνη του βόρειου και πιο ορεινού τμήματος, όπου και θα μπορούσε πιθανά να επεκταθεί η ζώνη ΟΠΑΠ της Ρομπόλας, και εκείνη του νότιου και πεδινού τμήματος, όπου κυριαρχούν η Μαυροδάφνη και ο Μοσχάτος λευκός, αλλά και ποικιλίες εκτός ΟΠΕ, όπως το Βοστυλίδι και η Μοσχατέλα, που όμως αποτελούν στοιχείο της τοπικής ιδιαιτερότητας·

- θα μπορούσε να αναζωπυρωθεί το ενδιαφέρον για μια περιοχή στο ΝΔ τμήμα της Κεφαλονιάς, με κεντρικό στόχο την περαιτέρω αξιοποίηση της ποικιλίας Ζακυνθινό, που φαίνεται ότι, παρά το όνομα, έχει ισχυρές ρίζες στην περιοχή και αξιόλογο οινικό δυναμικό·

- τέλος, το νότιο τμήμα της Ιθάκης με κέντρο τον οικισμό του Περαχωρίου, που φαίνεται να διατηρεί τον αγροτικό του χαρακτήρα, υπό την προϋπόθεση ότι θα υπάρξει ενδιαφέρον για δημιουργία μιας ζώνης ονομασίας γύρω από τις ποικιλίες Θειακό και Μαυροδάφνη.

Για τις υπόλοιπες περιοχές φαίνεται ότι είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει έστω και περιορισμένο ενδιαφέρον, και αυτό για πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως στο ανατολικό τμήμα της Κεφαλονιάς η περιοχή Γριζάτων-Πυργιού ή εκείνη του ορεινού όγκου του νότιου τμήματος της χερσονήσου της Ερίσσου, στην περιοχή των Πατρικάτων, όπου υπάρχει θεσμοθετημένη ΟΠΕ που δεν αξιοποιείται.

Παράλληλα, οι οινοποιητικές επιχειρήσεις, στην προσπάθεια εξασφάλισης ανάλογης ποιότητας πρώτης ύλης και κατοχύρωσης των τοπικών αναφορών τους, θα επιδιώξουν να διευρύνουν περαιτέρω τις σχέσεις συνεργασίας με αμπελοουργούς, αναπτύσσοντας πολυποικίλες συναλλαγές (transactions) μαζί τους και δημιουργώντας δίκτυα, κατά προτίμηση στις περιοχές όπου συγκεντρώνεται η αμπελουργική δραστηριότητα. Τα δίκτυα αυτά, που θα έχουν αμφίδρομο χαρακτήρα (παροχή τεχνικής υποστήριξης, εγγυήσεις ποιότητας, απορρόφηση της παραγωγής), θα λειτουργούν ως μηχανισμοί ημι-ενσωμάτωσης των αμπελουργών στη στρατηγική των οινοποιείων. Με τη σταδιακή παγίωση παρόμοιων κινήσεων, δημιουργούνται «νησίδες» αμπελοκαλλιέργητων σε σχέση με κάθε οινοποιείο, που θα περιλαμβάνουν πιθανότατα και περιοχές εκτός ονομασιών προέλευσης, στην προσπάθεια αξιοποίησης ενός πλούσιου ποικιλιακού δυναμικού για έναν αναλόγου μεγέθους νησιωτικό αμπελώνα.

Για να διαφυλαχθεί ο ιδιαίτερος χαρακτήρας και ποικιλιακός πλούτος της περιοχής, στη βάση των ονομασιών προέλευσης, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί κατά τρόπο συστηματικό η αναγκαιότητα αναμτέλωσης για την αντιμετώπιση της φυλλοξηρικής προσβολής με το σχεδιασμό αναλόγου προγράμματος. Η αναμενόμενη με τις αναφυτεύσεις λογική αύξηση των μέσων στρεμματικών

19. Ήδη έχουν διατυπωθεί αιτήματα από τα οινοποιεία αλλά και από το Αμπελοοινικό Κέντρο Κεφαλονιάς και Ιθάκης και εκκρεμεί η εξέτασή τους από το Υπουργείο Γεωργίας και την αρμόδια επιτροπή.

αποδόσεων και η βελτίωση των καλλιεργητικών τεχνικών με επιλογή σχημάτων μόρφωσης και φύτευσης για πιο αποτελεσματική χρήση των συντελεστών παραγωγής, και ιδιαίτερα της εργασίας, δημιουργούν προϋποθέσεις για να αποκτήσει η αμπελουργική εκμετάλλευση βιώσιμο χαρακτήρα. Όμως η αναπόφευκτη αναμπέλωση, για να επιτύχει, προαπαιτεί κατάλληλη φυτοϋγειονομική κατάσταση του πολλαπλασιαστικού υλικού και αποτελεσματικό έλεγχο του, ποικιλιακή επιλογή, συγκέντρωση των αμπελοτεμαχίων σε κατάλληλες ζώνες και με ανάλογα κίνητρα, που απέχουν πολύ από τα σήμερα προτεινόμενα, και, τέλος, υιοθέτηση καλλιεργητικών τεχνικών που θα μειώνουν την αναγκαία εργασία. Η συγκέντρωση της παραγωγής σε συγκεκριμένες περιοχές με αγρονομικό πλεονέκτημα και θεσμική κατοχύρωση ως ζώνες ονομασίας προέλευσης, όπως αυτές που αναφέρθηκαν προηγουμένως, διασφαλίζει την ποιότητα της πρώτης ύλης και οδηγεί στην επαναξιολόγηση αυτών των τόπων και χώρων παραγωγής, συνδέοντάς τους αφενός με το περιβάλλον και το αγροτικό τοπίο και αφετέρου με πλευρές του τοπικού πολιτισμού όπως είναι οι διάφορες πρακτικές και η ανάδειξη της γαστρονομικής διάστασης.

Το ζήτημα των ονομασιών προέλευσης θα βρεθεί εκ των πραγμάτων στο κέντρο των συζητήσεων, των συγκρούσεων αλλά και των πιθανών συμφωνιών. Τα σημαντικότερα θέματα αφορούν: τον επανασχεδιασμό των υφισταμένων ζωνών με πιθανή επέκτασή τους, τη δημιουργία υποζωνών για παραγωγή ιδιαίτερων ποιοτήτων, την επέκταση των ΟΠΕ στην παραγωγή ξηρών οίνων και τη δημιουργία νέων ζωνών σε περιοχές με συγκριτικό πλεονέκτημα. Ανοικτό παραμένει το θέμα των Τοπικών Οίνων για τα επιτραπέζια κρασιά, που θα ήταν καλύτερο να αντιμετωπιστεί μέσα σε ευρύτερο γεωγραφικό πλαίσιο, εκείνο των Ιονίων Νήσων, με παράλληλη ένταξη σε αυτό και των υφισταμένων σε τοπικό επίπεδο, οι οποίοι και έχουν περιπέσει σε αχρησία.

Η ένταση της προσπάθειας για περαιτέρω βελτίωση της ποιότητας δεν θα πρέπει να αρκεστεί στις σημαντικές –πλην όμως επιμέρους– επιτυχίες που έχουν καταγραφεί, αλλά να διευρυνθεί στο σύνολο των οινικών προϊόντων, με στόχο τη συστηματική οικοδόμηση από τους φορείς της οινοποίησης ανάλογης γενικής εικόνας για την περιοχή ως ιδιαίτερου τόπου παραγωγής οίνων υψηλών προδιαγραφών. Εκ των πραγμάτων, το βάρος πέφτει στην πλευρά των οινοποιείων που καλούνται να εντείνουν τις προσπάθειες τόσο στον τομέα της ποιότητας όσο και της προώθησης. Όμως για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο απαιτείται χρόνος και ύπαρξη κατάλληλου μεγέθους φορέων που θα μπορέσουν να αναλάβουν την οργάνωση, να διαχειριστούν τον κίνδυνο και να επιμερίσουν την ευθύνη. Αν ληφθεί υπόψη το μικρό μέγεθος των οινικών επιχειρήσεων (Πίν. 6), τότε προβάλλει η ανάγκη συνεργασίας με ανάληψη σχετικών πρωτοβουλιών. Σε άλλη περίπτωση υπάρχει ο κίνδυνος μέσα από τις ατομικές στρατηγικές σε καθεστώς ανταγωνισμού να υπάρξει σταδιακή απώλεια των τοπικών αναφορών για τα παραγόμενα κρασιά, μέσα από την αναπόφευκτη διάβρωση των ονομασιών προέλευσης, αφού κάποια οινοποιεία, για να αντεπεξέλθουν στον ανταγωνισμό, πιθανόν να αναζητήσουν πρώτη ύλη σε άλλες περιοχές με χαμηλότερο κόστος. Υπ' αυτή την έννοια, η αξιοποίηση του γηγενούς ποικιλιακού δυναμικού αποκτά νέα διάσταση, αλλά αυτό προαπαιτεί συνεπή ερευνητική προσπάθεια με στόχο τη διάσωση και αξιοποίησή του.

Η εισαγωγή δοκιμασμένων ποικιλιών από άλλες περιοχές –όπως προτείνεται από οινοποιούς στην προσπάθειά τους να βελτιώσουν και να διαφοροποιήσουν την παραγωγή χωρίς να υποστούν τη δαπάνη σε χρόνο και κεφάλαιο

Πίνακας 6.
Παραγωγή εμφιαλωμένου οίνου ανά οινοποιητική επιχείρηση (σε αριθμό φιαλών)

α/α	Διακριτικός εμπορικός τίτλος	Παραγωγή κρασιού σε τόνους	Συνολική παραγωγή σε φιάλες
1	Αγροτοβιομηχανικός Συνεταιρισμός Παραγωγών Ρομπόλας Κεφ/νίας	462,0	450.000
2	Κτήμα Γιαννηκόστα Μεταξιά	75,3	70.000
3	Gentilini	55,4	45.000
4	Οινοουργείον Βιτωράτου	56,0	35.000
5	Divino	40,6	27.500
6	Sclavos Wines	22,4	19.000
	Συνολική τοπική παραγωγή	711,7	646.500

Πηγή: Επιτόπια έρευνα στα οινοποιεία του νομού, 2003.

που απαιτεί η έρευνα και αξιοποίηση του γηγενούς ποικιλιακού δυναμικού—μπορεί να δίνει βραχυπρόθεσμες απαντήσεις, αλλά δεν ανταποκρίνεται σε μια στρατηγική ανάδειξης της ιδιαιτερότητας μιας μικρής ζώνης. Και αυτό μάλιστα τη στιγμή που, σε συνθήκες εντεινόμενου ανταγωνισμού και σε μεγάλες ζώνες παραγωγής, αναπτύσσονται τα ποικιλιακά κρασιά που στηρίζονται στις διεθνώς γνωστές αρωματικές ποικιλίες. Έτσι, μεταφερόμαστε από τον ιδιαίτερο χώρο παραγωγής (terroir) στο «σύστημα-κόσμος», δηλαδή εκεί όπου το προϊόν στηρίζεται σε μια διεθνώς γνωστή ποικιλία χωρίς να είναι απαραίτητη η τοπική αναφορά. Η ονομασία προέλευσης παραπέμπει στον συγκεκριμένο/θεμελιωμένο χώρο, ενώ τα ποικιλιακά κρασιά στο ρευστό χώρο (Bally 2000).

Κρίσιμο θέμα παραμένει η κινητοποίηση του εναπομένου ανθρώπινου δυναμικού στο χώρο της αμπελοκαλλιέργειας. Εξαρτάται κατ' αρχήν από τη βελτίωση των οικονομικών αποτελεσμάτων και των καλλιεργητικών πρακτικών. Γίνεται όλο και πιο έντονη η ανάγκη δημιουργίας μηχανισμών υποστήριξης και παρακολούθησης της πρωτογενούς παραγωγής με αμφίδρομο χαρακτήρα, προσαρμοσμένων στα συγκεκριμένα προβλήματα και προτεραιότητες, ικανών να καλύψουν το κενό που έχει δημιουργηθεί από την αποδιάρθρωση του κρατικού συστήματος γεωργικών εφαρμογών. Ανοικτό παραμένει το θέμα λειτουργίας ενός τρίτου φορέα που θα μπορούσε να καλύψει και αυτό το κενό. Η δημιουργία του Αμπελοοινοικού Κέντρου Κεφαλονιάς και Ιθάκης τον Μάιο του 2000, με τη μορφή αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας, με συμμετοχή των οινοποιών και ενός πολύ περιορισμένου αριθμού αμπελοκαλλιεργητών, κατέδειξε την υπάρχουσα βούληση. Αναλήφθηκαν σημαντικές πρωτοβουλίες με στόχο την ανάδειξη προβλημάτων και την προώθηση συγκεκριμένων πρωτοβουλιών για την επίλυσή τους. Στο ενεργητικό του καταγράφονται οι παρεμβάσεις στο θέμα των επιτρεπόμενων και συνιστώμενων ποικιλιών, στο συντονισμό εφαρμογής του προγράμματος των αναφυτεύσεων, στη διάσωση των γηγενών ποικιλιών και τον ιολογικό έλεγχο κύρια για τη ρομπόλα, στη δημιουργία δικτύου οινοτουρισμού, στην από κοινού συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις και τοπικές εκδηλώσεις. Η αρχικά εκφρασθείσα δυναμική μοιάζει να επιβραδύνεται, ενώ πρωτοβουλίες που απαιτούν ανάληψη δεσμεύσεων στη βάση κοινών συμφωνιών, όπως στην περίπτωση ίδρυσης Διεπαγγελματικής Οργάνωσης Αμπέλου-Οίνου²⁰ στα Ιόνια Νησιά, το τελευταίο διάστημα ατονούν. Φαίνεται ότι οι οινικές επιχειρήσεις—ίσως και λόγω μεγέθους— δεν είναι ικανές να αναλάβουν περισσότερα βάρη, τόσο οργανω-

20. Πρόκειται για θεσμικά κατοχυρωμένες μορφές κοινής δράσης μεταξύ αμπελοργών, οινοποιών και διακινητών, με στόχο την επίτευξη διεπαγγελματικών συμφωνιών για την προώθηση των συμφερόντων του συνόλου του κλάδου, χωρίς να αναφέρονται οι θεμελιώδεις κανόνες της ελεύθερης αγοράς.

τικής όσο και οικονομικής φύσης, προτιμούν δε μια χαλαρή σύνδεση που αφήνει μεγαλύτερα περιθώρια αυτονομίας και απαιτεί λιγότερη πειθαρχία. Η μη αύξηση του αριθμού των μελών από το χώρο της πρωτογενούς παραγωγής στην ουσία μετέτρεψε το Αμπελοοινικό Κέντρο σε Ένωση Οινοποιών, αδυνατίζοντας το διεπαγγελματικό του χαρακτήρα. Η δημιουργία παρόμοιων οργανώσεων λειτουργεί ως μηχανισμός κινητοποίησης και συντονισμού του κλάδου. Όμως το βάρος πέφτει στον κλάδο της οινοποίησης, με τη δυναμική αλλά και τις εγγενείς δυσκολίες του, που επικεντρώνονται στο μέγεθος των επιχειρήσεων, τον πολλές φορές σκληρό ανταγωνισμό και τις επαμφοτερίζουσες στρατηγικές τους σε θέματα σχετικά με την ποιότητα, την ιδιαιτερότητα της τοπικής αναφοράς, τις ονομασίες προέλευσης, τον ανταγωνισμό στη λογική του χαμηλότερου κόστους.

Η αποκοπή του ομφάλιου λώρου μεταξύ νομαρχιακών και κεντρικών υπηρεσιών αγροτικής ανάπτυξης (λόγω αποκέντρωσης) αποσυντονίζει τις ενέργειες σε επίπεδο διοίκησης, ενώ το όλο και πιο περίπλοκο των διαδικασιών ένταξης στα διάφορα προγράμματα και το αβέβαιο της κατάληξής τους αποθαρρύνει τους πιθανούς ενδιαφερόμενους. Τέλος, η απουσία κατάλληλων μηχανισμών (π.χ. τράπεζας γης) δεν διευκολύνει τη συγκέντρωση των αμπελοτεμαχίων.

Φαίνεται ότι, όσο για τον μελλοντικό αμπελοκαλλιεργητή μιας μικρής αλλά πολυποίκιλης νησιωτικής ζώνης είναι κρίσιμη η συμμετοχή σε μια οργανωμένη ζώνη ονομασίας προέλευσης και σε ένα δίκτυο που θα εξασφαλίζει τεχνική στήριξη και απορρόφηση της ποιοτικής παραγωγής, άλλο τόσο είναι σημαντική για τον οινοποιό –και κατ' επέκταση για το σύνολο της περιοχής– η διαρκής ποιοτική αναβάθμιση των προϊόντων μέσα από την κατοχύρωση της αυθεντικότητάς τους, την ασφάλεια των διαδικασιών παραγωγής και την ανάδειξη της ιδιαιτερότητας του χώρου που τα παράγει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Acquier, F. (1996), «La qualité des vins à la croisée des terroirs et du territoire», *Revue de l'économie méridionale*, 44(176): 53-71, Centre Régional de la Productivité et des Etudes Economiques / Université de Montpellier-III.
- Bailly, A. S. (2000), «Le temps des cépages. Du terroir au système-monde», *Annales de Géographie*, 614-615: 516-524, A. Colin.
- Beranger, Cl. (1999), «Les productions alternatives et de qualité dans les zones de montagne défavorisées», *Comptes rendus de l'Académie d'Agriculture de France*, 85(7): 97-105.
- Lambert-Gocs, M. (1993), *Τα ελληνικά κρασιά. Οδοιπορικό στη χώρα του Διονύσου*, Αθήνα: Τρούανα.
- Le Gars, Cl., Hinneqinkel, J.-Cl. (2000), «Le commerce mondial des vins à la fin du XXe siècle», *Annales de Géographie*, 614-615: 381-394.
- Martin, J.-Cl., Pech, R. (1984), «La pluriactivité des viticulteurs en France», στο Association des Ruralistes Français, *La pluriactivité dans les familles agricoles*, ARF Editions, σ. 137-154.
- Letablier, M. T., Delfosse, C. (1995), «Genèse d'une convention de qualité. Cas des appellations d'origine fromagères», στο Allaire, G., Boyer, R. (επιμ.), *La grande transformation de l'agriculture. Lectures conventionnalistes et régulationnistes*, INRA / Economica, σ. 97-118.
- Ουσταπασίδης, Κ., Βλαχβέη, Α. (1999), «Κρασί», στο Αποστολόπουλος, Κ. Δ., Φωτόπουλος, Χ. Β. (επιμ.), *Τα μεσογειακά προϊόντα ως παραδοσιακά ελληνικά προϊόντα και το μέλλον των μηχανισμών στήριξής τους*, Αθήνα: Υπουργείο Γεωργίας / ΕΘΙΑΓΕ / ΙΓΕΚΕ, σ. 154-177.
- Peypnaud, E. (1996), *Le vin et les jours*, Paris: Payot & Rivages.
- Ρουμπελάκη, Κ. Α., κ.ά. (1998), *Η αμπελοαγωγή στην Κρήτη. Προβλήματα και προοπτικές*, Ηράκλειο: ΓΕΩΤ. Ε.Ε. (Παράρτημα Κρήτης).
- Seniuk, A., Strohl, J. (1996), «Arrachage et replantation primés de 1985 à 1995 : dix ans qui ont transformé la viticulture du Languedoc-Rousillon», *Revue de l'économie méridionale*, 44(176): 33-52.